

Reg. nr.:
Reg. data:

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS

TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

Neakivaizdinio skyriaus
IV kurso Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės specializacijos
studentės Jolantos Apolevič

Magistro darbas

**Civilinės teisės principų turinio atskleidimas Lietuvos Respublikos teismų
praktikoje**

**(Elaboration of the Content of Civil Law Principles in the Case-law of the
Republic of Lithuania)**

Darbo vadovė: doc. dr. Dalia Foigt

Recenzentas: asist.dr. Lauras Butkevičius

Vilnius, 2008

TURINYS

Ižanga.....	3
I. Civilinės teisės principų sistema, samprata ir jų rūšys.....	7
II. Civilinės teisės principų turinio analizė remiantis Lietuvos teismų praktika.....	22
2.1. Lygiateisiškumo principas.....	23
2.2. Nuosavybės neliečiamumo principas	29
Nuosavybės neliečiamumo principas Europos žmogus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje	32
EŽTK ir Lietuvos praktika	35
2.3. Sutarties laisvės principas.....	39
2.4. Nesikišimo į privačius santykius principas	44
2.5. Teisinio apibrėžtumo principas	48
2.6. Proporcingumo ir teisėtų lūkesčių principas	50
2.7. Neleistinumo piktnaudžiauti teise principas.....	52
2.8. Visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principas	55
III. Civilinių teisių ribojimo principo įtvirtinimas.....	58
Išvados.....	61
Santrauka	64
Summary.....	65
Naudota literatūra	66

IŽANGA

Žodis *principas* kilęs iš lotyniško žodžio *principium* ir reiškia „pradžią, pagrindą“. Kitais žodžiais tariant, principas reiškia pagrindinę, pradinę mokslo, teorijos padėtį, tam tikrą pradą, pagrindinę idėją. Taip pat neretai galvojama, kad principas yra „vadovaujanti idėja, pradas“. Remiantis Tarptautinių žodžių žodynu, principą galima būtų apibūdinti kaip „įsitikimą, lemiantį žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veikos normas“. Dar kitais žodžiais tariant, teisės principą galima būtų apibūdinti taip: tai teisėje išreikštos idėjos ir pradmenys, išplaukiantys iš generalinių teisingumo ir laisvės idėjų, atspindintys visuomenės dėsningumus ir apsprendžiantys teisės turinį ir išreiškiantys teisės esmę.

Apskritai teisės principai yra pamatinės nuostatos, fundamentalūs pradai, tai yra teisės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas teisinis reguliavimas, teisinė praktika bei teisės realizavimas. Pagrindinė teisės principo savybė ta, kad jis yra įtvirtintas ir išreikštas svarbiausiuose norminiuose teisės aktuose. Kaip antai, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ (toliau tekste Konstitucija), kituose įstatymuose principai yra reglamentuojami vienuose iš pirmųjų straipsnių. Ne išimtis yra ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas² (toliau tekste LR CK). Principų reglamentavimas pirmuosiuose straipsniuose dar kartą patvirtina nuomonę, kad principai yra iš tiesų svarbūs visai teisinei sistemai ir kad jie yra pamatinės nuostatos, iš kurių formuojasi visos kitos normos.

Pabrėžtina, kad bet kuri teisės šaka negalėtų išsiversti, gyvuoti be principų. Darbo autorės nuomone, principą galima būtų laikyti ne vien tik kaip vadovujančią idėją, tačiau ir kaip tam tikrą gairę, kurios turi laikytis visi teisinių santykių dalyviai, o ypač teisėkūros subjektai, o ypač įstatymų leidėjai.

Kaip minėta, jau LR CK 1.2 straipsnyje įtvirtina civilinių teisinių santykių reglamentavimo principus ir numato, jog civiliniai santykiai reglamentuojami vadovaujantis jų *subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lukesčių, neleistinum*o piknaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principais. Šie principai

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žinios, 1992 m., Nr. 32;

² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žinios, 2000 m., Nr. 74;

laikomi specifiniais civilinės teisės principais, tačiau daugeliu atžvilgiu jie sutampa su bendraisiais visoms teisės šakoms būdingais principais, įtvirtintais Konstitucijoje³.

Civilinės teisės principai yra nagrinėjami gana išsamiai ir nuolat, tačiau tai anaiptol nemažina šio darbo temos aktualumo. Ši tema aktuali keliais aspektais, o būtent: pirma, gyvenimas nestovi vienoje vietoje, jis nuolat juda bei vystosi, o kartu vystosi ir civiliniai santykiai, todėl ir principų turinys turi būti atitinkamai koreguojamas pagal pakitusias vertybes. Antra, svarbu išanalizuoti principų įtaką teismų praktikai, tai yra ar teisėjai sprenddami bylas vadovaujasi principais ir kokią įtaką principai daro teisėjams.

Darbo tema taip pat aktuali dar ir tuo, kad tai yra mokslinio pobūdžio medžiaga, kurioje pateikiama civilinės teisės principų turinio analizė, esanti svarbi ir net būtina pateikiant teorines bei praktines taisykles tų nagrinėjamų bylų, kuriose civilinės teisės principas užima vyraujančią padėtį.

Šio **darbo tikslas** - išanalizuoti Lietuvos civilinės teisės principus, pateikiant jų įtaką teisminei praktikai. Darbo tikslui įgyvendinti pasirinktas tyrimo **dalykas** - Lietuvos civilinės teisės principų turinys, kurio analizė ir pateikiama darbe. Siekiant išsamiai atskleisti darbo tikslą, minėti principai yra nagrinėjami remiantis Lietuvos teismų praktika, parodant kokį vaidmenį jie atlieka, kaip teismai jų laikosi bei kokį poveikį jie turi nagrinėjant bylas, kurių objektas yra šių principų pažeidimai.

Darbo objektas – civilinės teisės principai, kurie nagrinėjami remiantis suformuota ir besiformuojančia civilinės teisės doktrina, taip pat teismine praktika.

Darbo tyrimo uždaviniai:

- Išnagrinėti civilinės teisės santykių reglamentavimo principus;
- Atskleisti aukščiau nurodytų principų reikšmę, išanalizuoti jų turinį, pabrėžiant, kad nė vienas principas negali būti iškeliamas aukščiau kito, tai yra nė vienas principas nėra absoliutus ir turi savo taikymo ribas;
- Aptarti teisminę praktiką, kuria formuojamas civilinės teisės principų laikymosi mechanizmas.

Hipotezės:

1. nė vienas civilinės teisės principas nėra neribotas, todėl jų tolimesnė evoliucija turi tam tikras ribas;

³ Paminėtina, jog teisės teorijoje principai skirstomi į bendruosius ir specialiuosius (viena iš skirstymo rūšių), kur bendrieji principai sutaps su konkrečios teisės šakos specialiaisiais principais;

2. tarp civilinės teisės principų yra neišvengiama sąveika, todėl nė vienas iš jų neturi viršenybės kito principo atžvilgiu;
3. trūksta kai kurių civilinės teisės principų teisinio aiškinimo, todėl šis faktas apsunkina principo taikymą praktikoje;
4. civilinės teisės principų reikšmė ta, kad jie gali užpildyti esančias teisėje „spragas“ ir įtakoja įstatymų leidėjus priimti naujus teisės aktus, vadovaujantis principais.

Tiriant minėtą dalyką, naudotasi įvairiais mokslo **metodais**. Daugiausia naudojamas lyginamasis metodas, sugretinant ir analizuojant LR CK reglamentavimo bei įgyvendinimo principus⁴; sisteminės analizės metodas taikomas tiriant skirtingų teisės sistemų principus, gretinant Lietuvos civilinės teisės bei Europos Sąjungos principus; istorinis metodas – analizuojant paties principo sąvoką bei raidą galiojant Civiliniam kodeksui iki 2001 metų liepos 1 dienos. Tam kad pabrėžtume tam tikrus nacionalinio ir tarptautinio bei kitų valstybių principų reglamentavimo skirtumus ir neatitikimus⁵, taip pat yra taikomas kritikos metodas.

Civilinės teisės principus analizavo tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės mokslininkai. Kaip antai, tarp jų paminėtini tokie Lietuvos autoriai kaip V.Pakalniškis, P.Vitkevičius, V.Mikelėnas ir kiti. Taip pat civilinės teisės principai nagrinėjami ir užsienio valstybių civilinės teisės specialistų, o būtent: M.J.Bonell⁶, R.Summers⁷, A.V.Belov, I.V.Emeljanov ir kiti.

Darbo pradžioje visų pirma yra analizuojama paties teisės principo samprata, pagrindinės civilinės teisės principų klasifikacijos, rūšys. Taip pat nagrinėjama ir principų sistema. Ši medžiaga pateikiama per autorės pasirinktą principų sampratą, tai yra pagal tą sampratą, kuria remiasi darbo autorė. Šioje dalyje taip pat nagrinėjamas klausimas, susijęs su civilinės teisės principų santykiu su kitomis teisės normomis (konkurencija). Pirmoje darbo dalyje aptariami ir Europos Sąjungos teisės principai bei tai kaip jie yra susiję su šiame darbe nagrinėjamais principais. Taip pat nepaliekami nuošaly ir civilinių santykių įgyvendinimo principai. Siekiama atskleisti, kodėl jie išskirti į atskirą straipsnį bei analizuojama, kokią reikšmę jie turi civilinei teisei. Toliau nuosekliai pereinama prie civilinės teisės principų

⁴ Pabrėžtina, kad šio darbo pagrindinis tikslas – išanalizuoti Lietuvos civilinės teisės principus, tai yra atskleisti jų turinį, kurie yra įtvirtinti LR CK 1.2 straipsnyje, o LR CK principai, įtvirtinti LR CK 1.5 straipsnyje, yra pagalbinė priemonė pasiekti šio darbo tikslą;

⁵ R.Tidikis. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vilnius, 2003 m., Lietuvos teisės universitetas, P. 409-415;

⁶ M.J.Bonell. Commentary on the international sales law: the 1980 Vienna Sales Convention. – Milan, Giuffrè, 1987 m.;

⁷ R.Summers. The general duty of good faith – its recognition and conceptualization. 1982 m.;

turinio analizės, kuri pateikiama remiantis Lietuvos teismų praktika⁸, mokslininkų nuomonę bei jų darbus. Paskutinėje šio darbo dalyje aptariamas civilinių santykių subjektų teisių ribojimo principo įtvirtinimas bei klausimas ar galima riboti civilines teises ir kiek plačiai jas galima riboti.

⁸ Šiame darbe remiamasi daugiausia Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau tekste Konstitucinis Teimas) bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau tekste Aukščiausiasis Teismas) praktika, nes būtent pastarųjų teismų kompiuterizuota išnagrinėtų bylų duomenų bazė palengvina medžiagos paiešką. Taip pat pabrėžtina, kad Aukščiausiasis Teismas apibendrina kitų Lietuvos teismų darbą ir formuoja vieningą praktiką. Žinoma, taip pat bus nagrinėjamos bylos iš Lietuvos apeliacinio teismo praktikos, nes ne visos bylos patenka į Aukščiausiąjį Teismą.

I. CIVILINĖS TEISĖS PRINCIPŲ SISTEMA, SAMPRATA IR JŲ RŪŠYS

Nagrinėjant civilinės teisės santykių reglamentavimo principus, šiame skyriuje yra pirmiausia aptariamos Dworkino, Hayek ir H.L.A.Hart principų sampratos⁹, vėliau nuosekliai pereinama prie principų klasifikacijos bei jų atliekamos funkcijos. Taip pat šioje dalyje aptariama ir Europos Sąjungos principų reikšmė Lietuvos civilinei teisei.

Kaip ne kartą buvo minėta, daugelis autorių teisės principą laiko pagrindine idėja, pradū, kuris reguliuoja tam tikrą teisinių santykių sritį ir leidžia atskleisti teisės prigimtį. Galima teigti, kad principai tai svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdai arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami. Pabrėžtina, kad teisės principai turi būti suprantami ir aiškinami tik kaip visuma, nes jie savo turiniu papildo vienas kitą. Tokia pati išvada yra daroma atsižvelgiant ir į šiame darbe nagrinėjamus principus. Jei išskeltume aukščiau kitų kažkurį vieną principą, neabejotinai pažeistume jų vienovę, harmoniją, ir tokiu būdu dėl šito gali būti pažeisti kiti principai. Todėl yra būtina taikyti visus principus kaip vientisą sistemą.

Kaip antai, Dworkinas teigia, kad teisės principų – esminių teisės elementų – negalima identifikuoti pagal pripažinimo taisyklės nustatytus ir teismų praktikoje atsiskleidžiančius kriterijus, todėl pripažinimo taisyklės doktriną reikia atmesti¹⁰. Teisės principus galima identifikuoti tik konstruktyviai juos aiškinant kaip teisinės sistemos principų - geriausiai atitinkančių jau susiformavusios teisės visą institucinę istoriją ir geriausiai ją pateisinančių - unikalios visumos sudedamąją dalį. Taip pat dar Dworkinas rašo, kad principų taikymas situacijose, kur nėra teisės normų, netampa būtinas, nes principai tik nurodo teisės normos galiojimo kryptį, bet patys „yra nesprendžiamieji“. Taigi, anot Dworkino, teisės principai negali užpildyti teisės spragų, tačiau tai nėra esminis skirtumas tarp jo ir Harto požiūrių. Esminis gi skirtumas tarp šių autorių pozicijų yra tas, kad anot Harto teisės principai negali nulemti bylos rezultato, tą padaro teisės normos. Iš kitos pusės nors konkretus sprendimas visada priimamas normų lygmenyje, teisės principai nurodo kryptį, dėl to jie, kaip jau buvo minėta aukščiau, negali būti vadinami nesprendžiamaisiais.

⁹ Šių teisės filosofų mintys aptariamos todėl, kad jų pagrindu pateikiama aiškesnė informacija, kuri įveda į konkrečius Lietuvos civilinės teisės principus;

¹⁰ H.L.A.Hart. Teisės samprata // Pradai, 1997 m., Vilnius, P. 20-30;

Kitas teisės filosofas Hayek pažymi, kad kur tik egzistavo individo laisvė, ji daugiausia buvo tokių principų paisymo padarinys, nors tie principai niekada išsamiai nebuvo suformuluoti konstituciniuose dokumentuose¹¹. Minėtasis auktorius daugiau akcentuoja laisvės principą, todėl teigia, kad laisvė gali būti išsaugota tik ją traktuojant kaip aukščiausiąjį principą, kuris negali būti aukojamas atskiriems tikslams. Viena iš laisvės sampratą pagrindžiančių Haeyk minčių, kad laisvė gali išlikti tik pripažinus ją kaip bendrąjį principą, kurio taikymas konkrečiais atvejais nereikalauja pateisinimo. Haeyk visos mintys krypsta į tai, kad laisvė būtų pripažinta kaip bendrasis principas, nes priešingu atveju nebebus galima kalbėti apie laisvę taip, kaip laisvę supranta pats autorius.

Paminėtina, jog I.Kantas¹² teigia, kad Dworkinas, pernelyg susidomėjęs konstruktyviu aiškinimu, ignoruoja tą faktą, jog teisės principai įgyja savo statusą daugiau ne dėl to, kad su malonumu paaiškina jau susiformavusią teisę, bet dėl to, ką I.Kantas vadina šių principų genealogija. Tokiu būdu, anot I.Kanto, Dworkinas daro lygtai dvigubą klaidą: pirma, jis yra įsitikinęs, kad teisės principų negalima identifikuoti remiantis jų genealogija; antra, jis yra įsitikinęs, kad pripažinimo taisyklė gali tik nustatyti genealogijos kriterijus. Kantas pabrėžia, kad nei principų nesprendžiamasis pobūdis, nei kiti jų bruožai jokių būdu neįrodo, kad principų neįmanoma identifikuoti remiantis genealogijos kriterijais.

Hartas daro prielaidą, nors vėliau ir pripažįsta (kaip iš tikrųjų ir turi būti), kad pagal bent kelis teisės principus galima „užčiuopti“ arba identifikuoti teisę. Dworkinas pasisako priešingai, jog yra daug teisės principų, kurių negalima užčiuopti, nes jų yra pernelyg daug arba jie pernelyg neapčiuopiami, arba pernelyg neatsparūs pokyčiams. Svarbu pabrėžti, kad Hartas pažymi, jog principų kaip teisės dalies akceptavimas būtų suderinamas su pripažinimo taisyklės doktrina net ir tuo atveju, jeigu Dworkino interpretacinis kriterijus būtų vienintelis tinkamas principų identifikavimo kriterijus. Hartas taip pat teigia, jog teisės principai aiškindami teisės normas kartu nulemia ir bylos nagrinėjimo rezultatą. Taip atsitinka, nes toji teisės norma, kurią palaiko „stipresnis“ teisės principas nugalė normą, palaikomą silpnesniojo teisės principo. Tokiu būdu teisės principai sprendžia bylos baigtį ir skirtumas tarp jų ir teisės normų yra tik laipsnio, o ne rūšies (kokybės) skirtumas.

Negali būti nuošalyje paliekamas ir Hegelis, kuris teigia¹³, kad įstatymai būna dvejopi: gamtos ir teisės: gamtos įstatymai tiesiog yra – galioja tokie, kokie yra: jiems nebūdinga sunykti, nors atskirais atvejais jiems gali būti nusižengta. Norėdami žinoti, kas yra gamtos

¹¹ Friedrich A. Von Haeyk. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė // Vilnius, 1998 m., P. 35-40;

¹² H.L.A.Hart. Teisės samprata // Pradai, 1997 m., Vilnius, P.20-30;

¹³ Hegelis. Teisės filosofijos apmatai. Vilnius, P. 28-29;

įstatymas, turime gamtą pažinti ir mūsų pažinimas nieko jiems neprideda: tik mūsų žinojimas apie juos gali prasplėsti. Hegelis toliau nurodo, kad teisės žinios, viena vertus, tokios pat, antra vertus, - ne. Skirtumas yra tas, kad teisiniuose įstatymuose iškyla svarstymo dvasia, įstatymų skirtingumas atkreipia dėmesį į tai, kad jie nėra absoliūtus. Teisiniai įstatymai – iš žmonių kylančios nuteigtys. Vidinis balsas su jais gali sueiti į koliziją, arba sutikti. Žmogus nesustoja ties esatimi, jo vidujybė visada jam sako, kaip turi būti, ir jis savyje pačiame randa to, kas galioja patvirtinimą arba nepatvirtinimą.

Bendrai išnagrinėjus pagrindines aukščiau minėtų autorių mintis apie teisės principus, aptartinas **principų formavimosi procesas**. Teisės principai atsiranda ir vystosi kartu su teisės istorija. Visiškai nepagrįstas teiginys būtų, jeigu kas nors laikytų principus amžiniais ir nekintančiais. Principų negalima laikyti amžiniais ir nekintančiais. Pasak P.Leono¹⁴, teisės principų dėka žmonija kaupia savyje patirtį, patirtą per jos istoriją, išskiria ir saugo savyje visa tai, kas yra naudinga ir pažangu. Darbo autorė pritaria šiai principų sampratai. Pabrėžtina, kad tam tikromis sąlygomis, kai vadovaujamosi nuo seno pripažįstamais pamatiniais teisės principais, jie išties valdo visą teisės sistemą – jos bendrąją dvasią, kiekvieną atskirą taisyklę ir konkretų jos taikymo atvejį. Tačiau padėtis kardinaliai keičiasi naujaisiais laikais, išsivyravus teisės filosofijai. Tie patys teisininkai dėl savo įpročių bei naudojamų technikų tapdavo revoliucine jėga, tokia pat veiksminga iš pagrindų revizuojant teisę. To pasėkoje dabartiniai daugelio sričių teisininkai, įgyvendindami ne jų pačių sukurtą bendrąją koncepciją, yra tapę ne teisingumo principų, o aparato, kuris individą verčia tarnauti valdovų tikslams, įrankiais. Tokioje situacijoje praktikuojantis teisininkas paprastai geriausiai atlieka savo užduotį tada, kai jis, kaip ir dera, tik nuosekliai taiko išmokus bendruosius teisės principus. Taigi teisininkui, kuris užsiiminėja praktine veikla, tiesiog būtina žinoti bendruosius teisės principus, kurie yra svarbesnis veiksnys nei normos, paprotys ar precedentas. Tik teisės teorijoje, formuluojant ir detalizuojant tuos bendruosius principus, iškyla pamatinė jų santykio su veiksnių tvarka problema.

Taip pat reikėtų paminėti, kad teisės principų formavimosi procesą lemiantys veiksniai yra ne tik teisiniai, bet ir politiniai. Tai, kad principų turinys vystosi savarankiškai per politinius aktus, leidžia daryti išvadą, kad pagrindas egzistuoti principams yra papročiai. Pagrindiniai principai pasižymi juridine galia, kaip ir paprotinės teisinės normos. Tai patvirtinama ir tuo, kad pasibaigus galioti kokiam nors politiniam ar teisiniam aktui, paremtam konkrečiais principais, jie nenustos galioti taip, kaip šios normos. Pabrėžtina, kad kilmės požiūriu teisės principas dažniausiai pasireiškia kaip teisinė idėja, kuri nėra įtvirtinta konkrečioje teisės

¹⁴ P.Leonas. Teisės enciklopedija. Kaunas, 1933 m.;

normoje ir egzistuoja kaip teisinės doktrinos sudedamoji dalis. Bet teisės principai egzistuoja ne tik idėjos, bet ir teisės normos pavidalu. Tai reiškia, kad tam tikra idėja iš teisinės doktrinos perkeliama į galiojančias teisės normas, kad būtų sustiprinamas jos įsakmumas ir privalomumas.

Principai pasižymi tobulėjimo bruožu, tai yra palaipsniui realūs santykiai ir jiems artimos konkrečios normos pasiekia principų nustatytą lygį. Būdingas teisės principų bruožas yra tai, kad jie labiau, nei kitos teisinės normos, veikia juridinius santykius pasiremdami ne tik teisiniu, bet ir politiniu, ir netgi moraliniu norminio reguliavimo mechanizmu. Pagrindiniai teisės principų bruožai ir ypatybės nėra visiškai savarankiški: jie objektyviai determinuoti tomis funkcijomis, kurias jie turi atlikti konkrečioje teisės sistemoje. Be to, teisės principams yra būdinga ir tai, kad jie atlieka pagrindinio, apibendrinančio faktoriaus vaidmenį, kuris apjungia normas, institutus, suteikia teisei sisteminių pavidalą. Kartu teisės principai įtvirtina pagrindines tiek valstybės, tiek individo teises ir pareigas, konkretizuoja ir vysto jų sudėtį, atsižvelgiant į atitinkamos epochos reikalavimus. Šias mintis galima pritaikyti ir civilinės teisės principams.

A.Vaišvila rašo, kad teisės principai – tai svarbiausi teisės esmės konkretėjimo reiškimosi būdai arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami¹⁵. Nesutinkantys su šitokia pozicija autoriai teigia, jog, visų pirma, A.Vaišvilos pateiktas apibrėžimas yra per daug ideologizuotas, kad galėtų tarnauti kaip universalus teisės principo apibrėžimas.

Pasak K.Jankausko¹⁶, teisės principai paprastai apibrėžiami kaip vadovaujančios, pamatinės bendro pobūdžio nuostatos, idėjos, teisės esmė, kreipiantieji pradai, kuriuose įkūnyti būdingiausi teisės bruožai, darantys įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisei sistemai. Teisės principai ne tik yra susiję su kitais teisės sistemos elementais loginiais (sisteminiais) ryšiais, kurių identifikavimas daro įtaką teisės normų turiniui, tai yra jį determinuoja, bet ir koordinuoja visą teisės sistemą – teisės principai nubrėžia ne tik teisės normų, bet ir vienas kito turinio ribas.

Yra nuomonių, kad iš tikrųjų teisės principas gali išreikšti bet kokią ideologinį nusistatymą. Pavyzdžiui, įsivaizduojamas teisės principas, kuris skamba maždaug taip: „valstybės interesai visuomet ir visada svarbesni nei asmens“ arba kad „arijų ir žydu tarpusavio santykiai negali būti lygiateisiai“. Abu minimi principai vis tiek atitiktų formalius reikalavimus, keliamus teisės principui (nors, be abejo, jie neatitinka A.Vaišvilos aptariamąs gyvybiškai svarbias teises ir

¹⁵ A.Vaišvila. Teisės teorija // Vilnius, Justitia, 2000 m., P. 123-124;

¹⁶ K.Jankauskas. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai. Jurisprudencija, 2004 m., t. 59 (51), P.138;

pareigų vienovės, bei teisės kaip iš teisingumo kilusio darinio). Taigi tie formalūs reikalavimai pagal Hartą būtų tokie¹⁷: 1) principai nėra konkrečios elgesio taisyklės, bet platūs, bendrojo pobūdžio, nekonkretizuoti elgesio standartai; 2) teisės principai daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą ar vertybę, todėl yra pageidautina juos ginti; 3) vadovaujantis teisės principais dažniausiai nustatoma, reikia ar nereikia taikyti tam tikrą teisės normą sprendžiant konkrečią bylą.

Pažymima, jog visi aukščiau pateikti bruožai taip pat būdingi ir civilinės teisės principams.

Išnagrinėjus kelių teisės filosofų mintis apie principus bei atsižvelgiant į LR CK 1.1 straipsnį, galima teigti, kad civilinės teisės principai yra esminiai teisės pradai, kuriais remiantis reguliuojami asmenų turtiniai santykiai ir su šiais santykiais susiję asmeniniai neturtiniai, taip pat šeimos santykiai.

Pasak V.Pakalniškio¹⁸, civilinė teisė grindžiama teisės principais, kurių turinį lemia atitinkamos epochos ar laikmečio socialinė – ekonominė santrvarka. Todėl ir teisės principų turinys yra kintantis. Civilinės teisės principai veikia remdamiesi savitarpio sąveikos reiškiniiais. Civilinės teisės principų raidos procesai neapsiriboja kokios nors vienos valstybės sienomis, nes idėjos sienų nepripažįsta, jos prigiję ten, kur yra tinkama ir palanki aplinka. Paminėtinas ir 1964 metų Civilinis kodeksas, kurį lyginant su LR CK, pastarasis formaliai įtvirtina principus ir skiria jiems ypač daug dėmesio. Tokia įstatymų leidėjo pozicija rodo principų svarbą. Bendrai tariant, kontinentinės teisės tradicijos šalyse jaučiama tendencija suteikti kuo didesnę vaidmenį teisės principams, atsispindintiems per ilgą laiką visuomenėje susiformavusias vertybes bei teisinio reguliavimo tikslus¹⁹. Visa tai įpareigoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²⁰, eilė kitų tarptautinių dokumentų.

Atsižvelgiant į LR CK 1.2 straipsnį, yra nemažai civilinės teisės principų, todėl juos būtų galima įvairiai klasifikuoti²¹. Paminėtinos kelios **klasifikacijos**. Pagal įtvirtinimo formą skiriami tokie civilinės teisės principai, kurie kartu yra ir konstituciniai, tai yra įtvirtinti Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose. Prie konstitucinių principų galima būtų priskirti šiuos principus: subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sąžiningumo, teisingumo ir kitus

¹⁷ H.L.A.Hartas. Teisės samprata // Vilnius, 1997 m., P.401;

¹⁸ J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, 2004 m., Vilnius, P. 53;

¹⁹ J.Gumbis. Sutarties laisvės teisinės ribos. Daktaro disertacijos santrauka // Vilnius, 2002 m., P. 5;

²⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1998 m.;

²¹ Pabrėžtina, kad vienos klasifikacijos gali palengvinti naudojimąsi civilinės teisės principais, kitos – padėti nustatyti kurio nors principo vietą kitų principų tarpe.

principus. Taip pat yra ir kitų principų, kurie nėra tiesiogiai įrašyti Konstitucijoje, bet atspindi jos įtvirtintas normas. Kaip antai, iš tokių galima paminėti sutarties laisvės, nesikišimo į privačius reikalus, neleistinumą piktnaudžiauti teise, visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principus. Ši klasifikacija svarbi tiek doktrinai, tiek teismams, nes aiškinant ir taikant teisės normas konstituciniai civilinės teisės principai turi pirmumą lyginant su kitais civilinės teisės principais.

Svarbu yra priminti, jog civilinės teisės principai nuolat plėtojasi, keičiasi jų turinys. Todėl nurodyti tikslų jų skaičių nėra lengva. Jų skaičius ir klasifikavimas gali skirtis ne tik tarp skirtingų valstybių, bet ir vienos valstybės viduje, priklausomai nuo jų reglamentavimo, teismų praktikos bei mokslininkų nuomonės.

Prieš aptariant civilinės teisės principų vaidmenį bei atliekamas funkcijas, būtina paminėti civilinės teisės principų **konkurenciją**, tai yra ar civilinės teisės santykių reglamentavimo principai tarpusavyje konkuruoja.

Civilinės teisės specialistas V.Pakalniškis teigia, jog teisės principų konkurencija – tai tokia situacija, kai reglamentuojant arba įgyvendinant teisinį santykį susiduria keli principai. Paminėtina, kad visi civilinės teisės principai išplaukia iš Konstitucijos ir yra konstitucinių principų raiškos civilinėje teisėje priemonė, todėl nė vieno principo įgyvendinimas negali būti pagrįstas kito teisės principo paneigimu. Visais atvejais reglamentuojant civilinius santykius ir juos įgyvendinant būtina laikytis visų civilinės teisės principų, tai yra ieškoti tokio sprendimo, kuriame būtų maksimaliai atsižvelgta į visų principų reikalavimus. Tokia situacija vadinama teisės principų pusiausvyra. Darytina išvada, kad reglamentuojant ir įgyvendinant civilinius santykius, būtina maksimaliai laikytis visų civilinės teisės principų, kad nė vienas iš jų nebūtų pažeistas. Priešingu atveju bus konstatuojamas įstatymo pažeidimas, o kartu bus pažeidžiamos ir asmens teisės bei laisvės.

Nagrinėjant civilinės teisės principų konkurenciją, reikia paminėti ir civilinės teisės principų kolizijos klausimas. Dažnai aiškinant vienokią ar kitokią teisės normą, susiduriama su problema, kai skirtingi teisės principai leidžia priimti toje pačioje situacijoje skirtingus sprendimus. Šiuo atveju turime pačių civilinės teisės principų tarpusavio koliziją. Tokiu atveju siūloma ieškoti principų pusiausvyros, tai yra rinktis ir derinti vertybes. Kadangi dauguma civilinės teisės principų yra gana lygiaverčiai, tai bet kokio principo suablosiutinimas kenktų pačios teisės funkcionavimui. Todėl aukščiau minimas problemos sprendimo būdas būtų

optimaliausias. Kaip antai, Konstitucinis Teismas nutarime²² pasisako, jog savivalda suponuoja tam tikrą veiklos laisvę ir savarankiškumą, nepriklausomumą nuo valstybės valdžios institucijų. Tačiau ši laisvė nėra beribė, o savarankiškumas nereiškia galimybės ignoruoti valstybės interesus. Šiuo konkrečiu atveju įvykus principų kolizijai tarp dviejų minimų principų, pirmenybę Konstitucinis Teismas suteikia savivaldybių ir valstybės interesų derinimo principui, apribodamas savivaldos laisvės veiklos principą.

Norint atsakyti į klausimą, ar pakanka teisės principus aiškinti kaip ypatingos rūšies teisės normas, ar vis dėlto teisės principai gali egzistuoti šalia teisės normų, reikėtų pagrįsti ar paneigti teiginį, kad teisės principų priskyrimą savarankiškiems teisės sistemos elementams sąlygoja šių elementų normatyviojo veikimo arba normatyvumo požymio ypatumai. Pasak K.Jankausko, teisiniame procese normos ir principai atlieka savarankiškas funkcijas. Jeigu šios funkcijos sutampa, jeigu nėra kokių nors teisės principų reguliuojamojo poveikio ypatumų, vadinasi teisės sistemoje nėra pagrindo skirti normas ir principus ir jie turėtų būti interpretuojami kaip tam tikros abstraktesnės teisės normos²³

Taigi nagrinėjant civilinės teisės principų reikšmę, vaidmenį, paminėtina, kad ji atsiskleidžia per jų **funkcijas**. LR CK 1.2 straipsnio 1 dalyje įvardyti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai skirti tiek valstybei ir jos institucijoms, tiek visiems civilinių teisinių santykių subjektams. Aukščiau minimi principai atlieka šias funkcijas: reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo. Toliau trumpai analizuojama kiekviena iš principų atliekamų funkcijų. Jas aptarti reikšminga ir būtina, nes civilinės teisės principai daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą tikslą, teikia juos išreiškiančių normų paaiškinimą ir loginį pagrindimą.

Reglamentavimo funkcija reiškia, kad valstybė, reglamentuodama civilinius santykius, turi paisyti aukščiau išvardintų principų. Aplinkybę, kad įstatymų leidėjas yra saistomas teisės principų ir negali jų pažeisti bei, priimdamas naujus įstatymus ar jų pakeitimus, privalo jais vadovautis, ne kartą yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas savo nutarimuose²⁴. Kaip antai, 2000 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarime²⁵ teigiama, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas šiuos principus LR CK, kartu įsipareigojo juos gerbti ir laikytis jų toliau reglamentuojant civilinius santykius. Kaip ne kartą buvo minėta, dauguma civilinės teisės principų yra konstituciniai (pvz., nuosavybės neliečiamybės), jie gali būti reikšmingi sprendžiant

²² Konstitucinio Teismo 1998-02-18 nutarimas;

²³ K.Jankauskas. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2005 m., daktaro disertacija;

²⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. I knyga (toliau tekste Komentaras) // Vilnius, Justitia, P. 60;

²⁵ Konstitucinio Teismo 2000-12-06 nutarimas;

įstatymo ar kito teisės akto konstitucingumo klausimą. Pabrėžtina, kad patys civilinių teisinių santykių subjektai savo susitarimu gali nusistatyti tarpusavio teises ir pareigas. Tokie susitarimai bus teisėti ir jų bus laikomasi, tik jeigu jie nepažeis ne tik imperatyvių įstatymo normų, bet ir civilinės teisės principų. Galima teigti, kad principai nustato tam tikrus susitarimo rėmus, o tai įgalina teismą nustatyti susitarimo teisėtumą. Tačiau jeigu šalys sutartyje neaptarė tam tikrų klausimų, sutarties spragas būtina užpildyti taikant civilinės teisės principus.

Reglamentavimo funkcija yra svarbi, nes visų pirma ji įpareigoja priimti teisėtus ir teisingus teisės aktus, o tai ypač reikšminga tam, kad jų būtų laikomasi. Būtent ši funkcija sudaro sąlygas tinkamai atsiskleisti kitoms civilinės teisės principų funkcijoms.

Interpretavimo funkcija reiškia, kad LR CK normas privalu aiškinti ir taikyti remiantis civilinės teisės principais, tai yra kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarautų. Paminėtina, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste Aukščiausiasis Teismas) vienoje iš savo nutarčių yra pažymėjęs, kad bet kokio teisės akto aiškinimas prieštaraujant lygiateisiškumo principui yra nepriimtinas²⁶. Remiantis teisės teorija, galimi keli civilinės teisės normų aiškinimo metodai: pažodinis, plečiamasis ir siaurinamasis. Pažodiniu aiškinimu civilinės teisės normos prasmė nustatoma iš tekstinės normos išraiškos. Tačiau šis metodas tinka ne visuomet. Siekiant atskleisti kitų teisės normų turinį, išspręsti koliziją būtina ją aiškinti tiek plečiamai, tiek siaurinamai. Įsivyravusi doktrina teigia, kad teismas ne aiškina įstatymus, o tik juos taiko, todėl negali analizuoti teisės normų nei plačiau, nei siauriau²⁷. Jei įstatymų leidėjas pavartoja žodį ar frazę, bendrinėje kalboje turinčius platesnę ar siauresnę prasmę, tai atitinkamai reikia taikyti plečiamąjį arba siaurinamąjį metodus. Pažymėtina, kad Lietuvos teismai taip pat turėtų remtis ir Europos Sąjungos Teisingumo teismo nuomone, kad teisės normas, įtvirtinančias principus, reikia aiškinti liberaliai, plečiant jų taikymo sferą, o teisės normas, įtvirtinančias principų išimtis - siaurinant²⁸.

Dar yra būtina paminėti tą faktą, kad Lietuva, kaip kontinentinės teisinės sistemos valstybė, tradiciškai pagrindiniu teisės šaltiniu laiko įstatymą, tačiau galima pastebėti, kad toks požiūris darosi jau ne toks griežtas. Vis dažniau kyla diskusijų dėl teismų praktikos ir teismo precedento vaidmens. Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad teismo precedentas, kaip pozityvios teisės norma, negali būti taikomas mechaniškai, neatsižvelgiant į faktines

²⁶ Aukščiausiojo Teismo 2001-04-25 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2001;

²⁷ Ž.Liekytė. Pažodinio, plečiamojo ir siaurinamojo teisės aiškinimo teoriniai ir praktiniai aspektai // Teisė, 2001 m., Nr. 40, P. 106-113;

²⁸ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai // Vilnius, Justitia, 1999 m., P. 228;

nagrinėjamos bylos, ir bylos, kurioje suformuluotas teismo precedentas, aplinkybes²⁹. Darytina išvada, kad yra būtinybė remtis teisės principais aiškinant ir taikant teisės normas. Tačiau šis klausimas turi ir kitą pusę. Ne visi civilinės teisės principai yra išreikšti pakankamai aiškiai, todėl dažnai jie suformuluojami aiškinant pačią teisę. Nors civilinės teisės principai aiškinant ir taikant teisę yra labai reikšmingi, tačiau jie irgi turi savo ribas. Taigi interpretavimo funkcijos esmė – atskleisti tikrąją civilinės teisės normos prasmę, kuri turi atsispindėti civilinės teisės principų dvasią.

Teisės spragų užpildymo funkcija reiškia, kad susidūrus su teisės spraga ir nesant galimybės taikyti įstatymo analogiją, ginčą būtina spręsti remiantis civilinės teisės principais, tai yra taikant LR CK 1.2 straipsnį. Tokia išvada darytina remiantis LR CK 1.8 straipsniu. Civilinės teisės normos ne visais atvejais pajėgia aprėpti visus civilinių teisinių santykių dalyvių elgesio variantus. Tai įtakoja daugelis faktorių, tarp kurių yra ir netobula įstatymų leidyba. Tokiu būdu atsiranda teisės spragos, kurias galima suskirstyti į pirmines ir antrines³⁰. Pirminė teisės spraga susiformuoja, kai faktiškai egzistuojantys visuomeniniai santykiai apskritai nėra reglamentuoti. Ši teisės spraga yra akivaizdi. Tuo tarpu antrinė teisės spraga pasireiškia tuomet, kada net ir esant teisės normomis sureguliuotiems visuomeniniams santykiams, jos neatitinka realios gyvenimo situacijos. Civilinė teisė dažnai susiduria su panašiomis situacijomis, todėl didelę reikšmę užpildant teisės spragas turi civilinės teisės principai.

Pabrėžtina, kad ši civilinės teisės funkcija susijusi su interpretavimo funkcija, kadangi bandydami pašalinti teisės spragas, teisėjai turi aiškinti teisę. Ši funkcija labai glaudžiai taip pat susijusi su esančia diskusija dėl teisėjo teisės kurti teisę. Ligi šiol teisės mokslininkai nesutaria, ar teisėjas gali užpildyti teisės spragas ir taip kurti teisę. Atkreiptinas dėmesys taip pat ir į tai, kad teisės, kaipo tik kažko užrašyto, suvokimas yra akivaizdžiai per siauras, ypatingai tuo atveju kuomet kalbame apie civilinę teisę. Suprantant teisę pažodžiui ir nesant atitinkamos teisės normos, teisėjas negalėtų vykdyti savo funkcijų. Be civilinės teisės principų, juos analizuojant ir taikant, neįmanoma taikyti teisės pagal analogiją ir užpildyti teisės spragas.

Minėjau, jog yra ginčijama, ar teisėjas turi teisę kurti teisę. Siekiant išsamiau atskleisti šį klausimą, aptarsiu kelių teisės filosofų mintys. Kaip antai, H.L.A.Hartas teigia, kad kiekvienoje teisinėje sistemoje visuomet yra tam tikrų teisiškai nereguliuotų atvejų, kuriais teisė tam tikru atžvilgiu nediktuoja jokie sprendimo arba jokios krypties, taigi ir pati teisė iš

²⁹ Aukščiausiojo Teismo 1999-12-13 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-946/1999 m.;

³⁰ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai // Vilnius, Justitia, 1999 m., P. 55;

dalies neapibrėžta arba neužbaigta³¹. Jis teigia, kad teisėjas, sprenddamas nenumatytas arba nesureguliuotas bylas, gali realizuoti savo diskreciją kurti teisę tai bylai. Paminėtinas ir kitas teisės filosofas R.Dworkinas, kuris teigia visiškai priešingai. R.Dworkinas neigia teisėjo teisę kurti teisę. Jis daro išvadą, kad teisė yra tobula, o visi reikalingi atsakymai yra kažkur principuose, teisėjui tereikia juos atrasti. Todėl teisėjas turi ne kurti teisę, o aiškinti, gilintis į jos prasmę³².

Taigi dažniausiai teisės spraga užpildoma taikant įstatymo ar teisės analogiją, kartu išplečiant civilinės teisės principų taikymo sferą. Tačiau nesant galimybės taikyti įstatymo analogijos, ginčą būtina spręsti vadovaujantis civilinės teisės principais. Aukščiausiojo Teismo senatas aiškiai pritarė teismo teisei užpildyti teisės spragas³³. Tačiau visada reikia prisiminti, kad teismo galimybė užpildyti teisės spragas taikant analogiją ir aiškinant teisę yra ribojama civilinės teisės principų. Taigi diskusijos dėl teismo teisės užpildyti spragas ir teisėjų diskrecijos kurti teisę nėra užbaigtos. Tačiau bet kuriuo atveju teisėjai turi vadovautis bendraisiais, tame tarpe ir civilinės teisės principais, kurie nurodo priimamo konkrečioje byloje sprendimo kryptį, padeda atskleisti motyvus.

Komentare³⁴ teigiama, kad kolizijų šalinimo funkcija reiškia, kad esant dviejų LR CK normų kolizijai pirmenybę reikia teikti normai, kuri labiau atitinka civilinės teisės principų esmę. Esant konkrečios LR CK normos ir civilinės teisės principo kolizijai, LR CK norma aiškinama pašalinant jos prieštaravimą principams. Šios funkcijos esmė pasireiškia tuo, kad civilinės teisės sistema nėra tobula, todėl dažnai vienos teisės normos susiduria su kitomis. Skiriami tokie pagrindiniai principai sprendžiant koliziją: teisės akto viršenybės paisymas, konkretnės normos viršenybė bendresnės normos atžvilgiu, teisės akto priėmimo laikas ir visų privatinų subjektų, o ne vienos šalies, interesų paisymas. Visiškai galimas atvejis, kai atsiranda civilinės teisės normos ir civilinės teisės principo kolizija. Šiuo atveju civilinės teisės norma aiškinama pašalinant jos prieštaravimą principams. Taip pat gali atsirasti ir pačių civilinės teisės principų kolizija. Čia galima pasiremti principų skirstymu į konstitucinius ir paprastus.

Ši funkcija taip pat atlieka reikšmingą vaidmenį, pašalindama neišsprendžiamas situacijas. Tai savo ruožtu padeda stiprinti teisingumą, o kartu ir teisinės valstybės idėją.

Apibendrinant civilinės teisės principų funkcijas, pasakytina, kad pagrindinė civilinės teisės principų funkcija yra reglamentavimo. Ši funkcija laikytina svarbiausia todėl, kad

³¹ H.L.A.Hartas. Teisės samprata // Vilnius, Pradai, 1997 m., P. 417;

³² Ten pat, P. 417-418;

³³ Aukščiausiojo Teismo 1997-06-13 apžvalga „Įstatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ Nr. 5 // <http://www.lat.litlex.lt>;

³⁴ Komentaras, P. 61;

ją įgyvendinant užtikrinamas civilinės teisės sistemos stabilumas, užkertamas kelias formuotis nepagrįstoms teisės normų kolizijoms priimant naujus civilinės teisės aktus³⁵. Darbo autorė visiškai sutinka su tokiu teiginiu ir pabrėžia, kad nuo reglamentavimo funkcijos priklauso taip pat ir visų kitų funkcijų veikimas, tai yra jeigu reglamentavimo funkcija užtikrins civilinės teisės sistemos stabilumą, tai tokiu atveju visos kitos funkcijos galės atlikti savo vaidmenį.

Pabrėžtina, kad reglamentuojant civilinius santykius ir juos įgyvendinant būtina laikytis visų civilinės teisės principų, tai yra ieškoti tokio sprendimo, kuriame būtų maksimaliai atsižvelgta į visų principų reikalavimus. Negalima principų sistemoje sureikšminti kažkurio vieno principo ir neatsižvelgti visiškai į kitus principus. Žinoma, galima situacija, kada yra svarbus tik vienas principas, tačiau tai daugiau yra išimtis iš taisyklės, o ne kiekvieną dieną pasitaikantys atvejai. Tokia situacija, kuomet reikia atsižvelgti į visus principus, yra vadinama principų pusiausvyra. Tuo metu anksčiau daugiausia buvo naudojami tik du principai, o būtent, sutarties laisvės ir nuosavybės neliečiamumo. Šiuos principus bene pirmasis įtvirtino Prancūzijos civilinis kodeksas. Tačiau gyvenimas ne stovi vienoje vietoje, o juda tolyn. Todėl ilgainiui atsirado prielaidų suformuluoti ir įtvirtinti teisėje naujus principus. Galima būtų išskirti tokius naujus principus, kaip antai, sąžiningumo, teisingumo, protingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių, teisinio apibrėžtumo, nesikišimo į privačius reikalus ir pan. Teigtina, kad šie principai iš esmės detalizuoja pagrindinius principus – sutarties laisvės ir nuosavybės neliečiamumo, kartu nustatydami jų taikymo sąlygas ir ribas³⁶.

Nagrinėjant civilinės teisės principų sistemą, paminėta, jog Lietuvos įstatymų leidėjas LR CK 1.5 straipsnyje išskyrė tris principus atskirai. Kaip antai, LR CK 1.5 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas, privalo veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus³⁷. Tačiau kyla logiškas klausimas: kodėl įstatymų leidėjas šiuos tris principus reglamentavo atkirame straipsnyje, o ne kartu su civilinės teisės santykių reglamentavimo principais?

Teisingumas, protingumas ir sąžiningumas dažnai vadinami principų triada, kadangi dažniausiai jie taikomi kartu. Taip yra todėl, kad šie principai labai susiję tarpusavyje, o būtent, kad bet kuris iš šių principų aiškinamas kitų dviejų pagalba. Tai universalūs principai, tačiau civilinėje teisėje jie taikomi ypač dažnai ir taikomi kartu. Tai pagrindžiama tuo, kad jie yra

³⁵ J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004 m., P. 57;

³⁶ Ten pat, P. 56-57;

³⁷ Pažymėtina, kad 1964 metų Civiliniame kodekse šie principai nebuvo įtvirtinti, bet juos buvo galima įžvelgti aiškinant kodekso normas. Reikalavimas taikyti teisingumo ir protingumo principus buvo tiesiogiai įtvirtintas 1964 metų Civilinio kodekso 11 straipsnio 7 dalyje, tačiau teismas privalėjo remtis jais tik taikydamas svo nuožiūros teisę.

ne tik civilinės teisės, bet ir kitų teisės šakų principai, tai yra jie yra bendrieji teisės principai. LR CK 1.5 straipsnis neatskleidžia šių principų turinio, todėl jų aiškinimas ir taikymas kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių. Tai kiekvienu konkrečiu atveju palikta teismų praktikai nustatyti.

Paminėtina, kad teisingumas, protingumas ir sąžiningumas yra vertybiniai kriterijai, leidžiantys teismui konkrečioje byloje priimti patį teisingiausią, protingiausią ir sąžiningiausią sprendimą. Tai dar kartą patvirtina faktą, kad šie principai yra LR CK pamatinės nuostatos³⁸. Atsižvelgiant į šiuos principus ir juos taikant, bus užtikrinamas teisingumas. Tokią išvadą yra padaręs ir Aukščiausiasis Teismas, kuris 2003-04-24 nutartyje nurodo, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai yra ne tik civilinės teisės, bet ir bendrieji teisės principai. Juos taikydamas, teismas įgyvendina savo konstitucinę pareigą užtikrinti teisingumą kiekvienoje byloje.

Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai teisėje gali būti reikšmingi dviem atvejais: pirma, tuomet, kai teisės ir pareigos yra nustatomos (tai gali būti padaroma įstatymu arba sutartimi), ir, antra, tuomet, kai yra aiškinama jau nustatytų teisių ir pareigų prasmė. Šių kriterijų naudingumas ir būtinumas teisės aiškinimo atveju yra neabejotinas ir plačiai įtvirtinamas teismų praktikoje. Kaip antai, Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių konstatuoja, kad kilus ginčams dėl šalių sutartinių santykių turinio bei jų kvalifikavimo, šalių tarpusavio teisės ir pareigos turi būti aiškinamos vadovaujantis bendrosiomis sutarties aiškinimo taisyklėmis, taip pat sąžiningumo, protingumo bei teisingumo principais³⁹. Taip pat LR CK 1.5 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad kai įstatymai nedraudžia civilinių teisinių santykių subjektams šalių susitarimu nusistatyti tarpusavio teisių ir pareigų, šie subjektai turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Tokiu būdu ši LR CK nuostata įpareigoja šalis elgtis sąžiningai, bet ir susitarti būtinai „protingai“ ir „teisingai“, nors kitiems asmenims kitoks elgesys ir nebūtų turėjęs neigiamų pasekmių. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai leidžia palaikyti stabilius civilinius teisinius santykius ir apsaugo nuo nesąžiningų sandorių.

Pasak A.Norkūno⁴⁰, sąžiningumo, kaip principo, turinys nusakomas pagal protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Tai reiškia, kad sąžiningas yra tas asmuo, kuris veikia rūpestingai, teisingai, tai yra taip, kaip tokioje pačioje situacijoje elgtųsi bonus pater familias.

³⁸ Komentaras, P. 74-75;

³⁹ Aukščiausiojo Teismo 2003-04-24 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2003 m.;

⁴⁰ A.Norkūnas. Sąžiningumo principo įgyvendinimas. Jurisprudencija, 2003 m., t. 42 (34), P. 5;

Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų įtvirtinimas civilinėje teisėje sudaro sąlygas teismui taikant teisę nukrypti nuo formalių teisės normos reikalavimų, jei taikant ją būtų priimtas aiškiai neteisingas ir neprotingas sprendimas⁴¹. Šių principų įgyvendinimas sudaro sąlygas teismams interpretuoti teisės normas ir formuoti teismų praktiką kaip savarankišką teisės šaltinį. Iš to seka, kad LR CK 1.2 straipsnyje įtvirtinti civilinių teisinių santykių reglamentavimo principai, kurie turi būti įgyvendinami pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Tai yra ši triada tarsi suteikia tam tikrą pagrindą vystyti kitiems principams bei jų reglamentuojamiems santykiams. Manytina, kad ši priežastis ir lėmė tai, kad civilinių teisinių santykių įgyvendinimo principai buvo atskirti į atskirą straipsnį nuo civilinių teisinių santykių reglamentavimo principų. Tačiau svarbu atsiminti, kad negalima nė vieno principo iškelti aukščiau kito, nes tokiu būdu bus pažeista principų pusiausvyra ir tam tikros vertybės bus pažeistos.

Aptarus civilinės teisės principų funkcijas, sistemą bei skirtumus nuo civilinių teisinių santykių įgyvendinimo principų, būtina paminėti ir **Europos Sąjungos teisės principus**, kokią įtaką jie daro Lietuvos civilinės teisės principams. 2004-05-01 Lietuva tapo Europos Sąjungos nare, atsižvelgiant į tai, mes pripažįstame Europos Sąjungos (toliau tekste ES) vertybes ir principus. Taigi Lietuvos Respublikai dar stojant į Europos Sąjungą, visa Lietuvos teisė buvo harmonizuojama su Europos Sąjungos teise. Todėl būtent LR CK 1.2 straipsnyje buvo įtvirtinti Europos Sąjungos principai, o būtent: teisinio apibrėžtumo, teisėtų lūkesčių bei proporcingumo principai. Siekiant išsamiau atskleisti Lietuvos civilinės teisės reglamentavimo principus, būtina trumpai paminėti šių turinį pagal Europos Teisingumo teismo praktiką bei užsienio valstybių teisininkų mokslininkų nuomonę.

Teisinis apibrėžtumas (teisinio tikrumo principas) reiškia tai, kad valdžios institucijos privalo užtikrinti, kad teisės normos būtų be vargo nustatomos tų, kuriems jos taikomos, ir šie galėtų pagrįstai numatyti ir jų buvimą, iš jų aiškinimo bei taikymo būdą⁴². Asmenims turi būti suteikta galimybė nustatyti savo tikrąją teisinę padėtį. Teisinio tikrumo principas apima taip pat ir tokius aspektus, kaip teisės akto negaliojimas atgaline data ir teisėtai suteiktų teisių principai, tai yra, kad vėlesniais teisės aktais negalima panaikinti bei suvaržyti teises, kurias asmeniui suteikia teisės norma. Šis principas įpareigoja teisės normas formuluoti suprantama kalba ir draudžia pernelyg dažnai keisti civilinius įstatymus. Tai yra ir patiems civilinių teisinių santykių dalyviams reikšmingas principas, nes teisingai suprasdami jiems skirtą

⁴¹ R.Balčikonis. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje. Jurisprudencija, 2003 m., t. 41(33), P.164-183;

⁴² W.Cairns. Europos Sąjungos teisės įvadas // Vilnius, Eugrimas, 1999 m., P.114;

normą, jie teisingai nusistatys tarpusavio teises ir pareigas. Kita vertus, tai svarbu ir teismų praktikai aiškinant ir taikant teisės normas. Tokiu būdu stiprinamas teismo kaip teisingumo vykdytojo vaidmuo.

Ne mažiau svarbus Europos Sąjungos teisėje yra ir teisėtų lūkesčių principas, kuris reiškia, kad teisinė sistema asmenį įtikina, kad jis pasieks tam tikrą rezultatą, jei veiks vadovaudamasis normomis. Todėl šie lūkesčiai turi būti apsaugoti. Šiam principui taikomi tam tikri apribojimai. Pavyzdžiui, pagrįstumo patikrinimas – saugomi tik atsargaus ir supratingo asmens teisėti lūkesčiai. Šiuo principu galima remtis tik esant teisėtiems lūkesčiams. Įstatymų leidybos ir administraciniai įgaliojimai gali būti griežtai suvaržyti situacijose, kai buvo sukelti teisėti lūkesčiai. Teisėtai įgytas civilines teises reikia pripažinti ir gerbti. Tai reiškia, kad asmuo turi būti atidus ir rūpestingas, kad galėtų tikėtis savo teisių gynybos.

Trečiasis principas, atėjęs iš Europos Sąjungos teisės, yra proporcingumo principas. Proporcingumo principas daugiau priklauso viešajai teisei ir reiškia, kad įstatymų leidėjo ir kitų institucijų veiksmai ir taikomos priemonės turi būti proporcingi siekiamiems tikslams. Šis principas išreiškia pusiausvyrą tarp viešojo ir privataus intereso. Proporcingumo principas reikalauja, kad taikomos priemonės atitiktų tokį tikslą, kurio jomis siekiama. Negalima imtis jokių veiksmų, kurie nėra būtini siekiant numatytų tikslų ir kurių naudojimas pažeistų žmogaus teises. Proporcingumo įvertinimą kiekvienu atveju lemia konkrečios aplinkybės. Turi būti tam tikra priemonių ir tikslo pusiausvyra. Paminėtina, jog priemonės pasirinkimo kriterijai būtų tokie: 1) ar priemonė tinka tikslams siekti? 2) ar priemonė yra būtina tikslams pasiekti? 3) ar yra glaudus ryšys tarp priemonės ir siekiamo tikslo?

Pabrėžtina, jog aukščiau minėtieji principai stipriai išsiskirio Lietuvos teisėje. Vis dažniau jie yra taikomi teismų praktikoje sprendžiant įvairiausias bylas. Teisinio apibrėžtumo, teisėtų lūkesčių ir proporcingumo principai įneša į teisinius santykius daugiau aiškumo, tikslumo, o teismams padeda įgyvendinti savo funkcijas.

Vis dėlto negalima apsiriboti vien tik šiais trimis daugiau populiariais principais. Paminėtini ir kiti Europos Sąjungos teisės principai, kurie Lietuvos teisinėje sistemoje taip pat yra taikomi:

- nuoseklumo principas išvedamas iš teisėtų lūkesčių apsaugos principo, lemiančio reikalavimą, kad Bendrjos institucijos elgtųsi nuosekliai. Nuoseklumo principas reiškia, kad dera laikytis nusistovėjusios praktikos, nuo kurios vadovybė be priežasties negali nukrypti.

- Kruopštumo principas⁴³ - tai pareiga laiku atsakyti į paklausimus bei laiku atlikti veiksmus. Kaip pavyzdį galima paimti policijos veiklą. Policijos veiklos pobūdis leidžia konstatuoti, jog jos tarnybų pareigūnai tiesiogiai kontaktuos su kitomis institucijomis bei organizacijomis, taip pat vietos gyventojais. Todėl laikantis šio principo, šių subjektų bendradarbiavimas turėtų būti konstruktyvus.
- Informavimo principas. Tam tikra prasme informavimą galima traktuoti kaip kruopštumo aspektą. Su informavimu susijusi pareiga neklaidinti, pareiga paaiškinti (institucija privalo paaiškinti, kaip ir kodėl ji atlieka konkrečius veiksmus) ir pareiga pagrįsti.

Apibendrinant galima teigti, jog Europos Sąjungos principai taip pat turi įtaką Lietuvos teisinei sistemai bei teismų darbui, nes jau remiamasi iš seniau suformuluotomis taisyklėmis, kurios yra patikrintos gyvenimo ir teismų praktikos.

⁴³ J.A.Usher. Bendrieji Europos Bendrijos principai // Vilnius, 2001 m.;

II. CIVILINĖS TEISĖS PRINCIPŲ TURINIO ANALIZĖ REMIANTIS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos teismai, spręsdami bylas, vadovaujasi civilinės teisės principais. Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad civilinės teisės principai turi didelę įtaką teismams sprendžiant bylas. Teismai laikosi visų civilinės teisės principų kaip viseto. Kaip antai, vienoje iš savo nutarčių Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad reikia vadovautis ne pažodiniu dokumento turiniu, bet atsižvelgti į tikruosius šalių ketinimus. Teismo manymu, sutarties formalus neatitikimo įstatymų reikalavimams pagrindu atmetus ieškinį, būtų pažeisti subjektų lygiatesiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius santykius, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumо piktnaudžiauti teise ir visokeriopos civilinių teisių teisminės gynybos principai ir nukentėtų sąžininga sandorio šalis⁴⁴.

Tačiau nagrinėjant kai kurias civilines bylas gali būti labiau akcentuojamas vienas ar kitas civilinės teisės principas. Teismams teko nagrinėti vieno ar kito civilinės teisės principo pažeidimo klausimą. Neretai tokių pažeidimų neaptikta, tačiau kartu yra nemažai civilinių bylų, kuriose šie principai buvo pažeisti. Todėl plačiau apie tai bus kalbama nagrinėjant atskirų civilinės teisės principų išraišką ir įtaką teismų praktikai.

Pirmiausia aptariamas konkretaus principo turinys, tai yra pateikiama teorinė medžiaga, o vėliau nuosekliai pereinama prie konkretaus principo turinio atskleidimo teismų praktikoje. Analizuojama, ką yra pasisakęs Aukščiausiasis Teismas dėl konkretaus principo pažeidimo. Žinoma, Aukščiausiasis Teismas taip pat konstatuoja ir konkretaus principo turinį.

⁴⁴ Aukščiausiojo Teismo 2003-05-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-517/2003 m.;

2.1. LYGIATEISIŠKUMO PRINCIPAS

Civilinės teisės subjektų lygiateisiškumas – tai bendrasis konstitucinis principas, draudžiantis bet kokią diskriminaciją, įtvirtintas Konstitucijos 29 straipsnyje. Konstitucinis asmenų lygybės principas yra žmogaus prigimtinės teisės būti traktuojamam vienodai su kitais konstitucinė garantija. Jis įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai (Konstitucinio Teismo 1996-01-24 nutarimas)⁴⁵.

Prieš pradėdant analizuoti lygiateisiškumo principą, reikia pastebėti, jog įstatymuose bei teisinėje literatūroje vartojamos dvi sąvokos – „lygybė“ ir „lygiateisiškumas“. Remiantis plečiamuoju aiškinimu, šias sąvokas galima apibūdinti kaip sinonimus. Tačiau siauresnis požiūris išryškina skirtumus. Manytina, kad jos abi išreiškia tą pačią esmę, tik sąvoka „lygiateisiškumas“ labiau atspindi teisinę principo prigimtį, o sąvoka „lygybė“ – moralinę. Pasak V.Pakalniškio, civilinės teisės subjektų lygiateisiškumas neturėtų būti sutapatinamas su jų lygybe. Lygiateisiškumas sudaro tik vienodas teises prielaidas veikti. Tačiau kiekvieno asmens sugebėjimai ir tikslai, taip pat materialinės sąlygos yra skirtingi. Todėl teisinis lygiateisiškumas negali garantuoti faktinės lygybės.

Kaip minėta, lygiateisiškumo principas atspindi Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygybės principą, taip pat reglamentuojamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje. Šio principo laikymasis pabrėžiamas ir Lietuvos Respublikos teismų įstatyme, kurio 5 straipsnio 2 dalis teigia, kad teismas savo veikla turi užtikrinti, kad bylos būtų išnagrinėtos lygybės sąlygomis. Teisingumo principas draudžia bet kokią diskriminaciją dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų, pažiūrų ar kitų aplinkybių. Nustatoma lygybė taip pat ir pilietybės atžvilgiu, tai yra teismai turi ginti tiek Lietuvos Respublikos piliečių, tiek užsieniečių bei asmenų be pilietybės teises.

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis nurodo, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. To paties straipsnio antrojoje dalyje įtvirtinama, jog žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Šiame

⁴⁵ J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004 m., P. 58;

straipsnyje suformuluotos teisės normos – principai išplaukia iš subjektinių teisių ir pareigų vienovės ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos⁴⁶ 1, 2 ir 7 straipsnių nuostatų. Jos suponuoja prielaidą, jog žmogaus teisės prigimtinės, nes tik tuo pagrindu asmenys ir gali būti lygūs savo teisėmis vienas kito atžvilgiu: visiems asmenims taikomi tie patys įstatymų reikalavimai, o už tuos pačius teisės pažeidimus arba nuopelnus – tos pačios įstatymų nustatytos baudžiančios ar skatinančios sankcijos.

Valstybė (jos institucijos, pareigūnai), ant kiek ji yra visų piliečių teisinė organizacija, privalo vienodai pagarbiai ir aktyviai, vienodo veiksmingumo priemonėmis ginti kiekvieno piliečio teises ir laisves arba padėti jas įgyvendinti: „Valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedabo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymo nustatytais atvejais“⁴⁷.

Asmenų lygybės įstatymams logika teorijos požiūriu neatrodo sudėtinga, tačiau sudėtinga ji tampa tik tada, kai reikia taikyti praktiškai, nes Konstitucijos 29 straipsnis tiesiogiai draudžia tik diskriminaciją – valinį asmens teisių varžymą arba atleidimą nuo būtinų pagal įstatymą pareigų (privilegijos teikimas). Teisių diskriminacija – tai savavališkas asmens teisių atėmimas, apribojimas arba išplėtimas, o diferenciacija - teisių saugos didinimas valstybės priemonėmis tiems asmenims, kurie patys objektyviai nepajėgia bent minimaliai užsitikrinti savo pagrindinių teisių arba kurie vykdo specialias, tik su jų asmeniu susijusias pareigas visuomenei, ir tokių pareigų vykdymas yra pagrindas didinti jų teises. Todėl visais atvejais būtina skirti dvi sąvokas: „diskriminacija“ ir „diferenciacija“. Tokios diferenciacijos teisėtumas remiasi žmogaus teisių prigimtiškumu, visuomenės solidarumo bei humanizmo pajauta. Teisių saugos didinimas kitais pagrindais bus vieniems asmenims privilegijų teikimas ir kitų asmenų diskriminacija⁴⁸.

Komentare teigiama, kad lygiateisiškumas reiškia, kad visiems fiziniams asmenims pripažįstamas vienodas civilinis teisnumas ir atitinkamai vienodas civilinis teisnumas visiems juridiniams asmenims. Lygiateisiškumas taip pat reiškia, kad civilinių teisinių santykių subjektų nesieja valdžios ir pavaldumo, arba subordinacijos, santykiai. Nagrinėjant civilinius ginčus teisme lygiateisiškumo principas reikalauja, kad vienodos faktinės sudėties civilinės bylos būtų

⁴⁶ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Tarptautinių dokumentų rinkinys // Vilnius, 1996 m.;

⁴⁷ Atsakingasis redaktorius K.Jovaišas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis // Teisės institutas, Vilnius, 2000 m., P. 217;

⁴⁸ Pabrėžtina, kad būtina taip pat skirti pozityviąją ir negatyviąją diskriminaciją. Negatyvioji diskriminacija, kada vieniems asmenims suteikiama daugiau teisių negu kitiems, turintiems tolygias galimybes. Negatyvioji diskriminacija yra toleruotina, nes ji suteikia papildomų teisių tam tikriems asmenims, kuriems būtina suteikti papildomų garantijų. Kaip antai, lengvatos neščioms moterims, invalidams ir pan. Šiomis papildomoms teisėmis siekiama pakelti bendrą subjektinių teisių lygį iki realiai vykdomų pareigų masto. Tai subjektinių teisių ir pareigų pusiausvyros palaikymas, ir todėl tokia diskriminacija teisės požiūriu ne tik galima, bet ir būtina (teisėta). To reikalauja teisingumas – kaip teisių ir pareigų pusiausvyra.

sprendžiamos vienodai, tai yra esant toms pačioms faktinėms aplinkybėms teisės normas būtina aiškinti ir taikyti vienodai. Šį reikalavimą leidžia užtikrinti teismo precedento ir *ratio decidendi* doktrinos⁴⁹.

Paminėtina, kad įstatymų leidėjas LR CK 1.2 straipsnyje lygiateisiškumo principą įtvirtino pačiu bendriausiu požiūriu, tačiau kituose LR CK straipsniuose jis detalizuojamas. Kaip antai, LR CK 2.76 straipsnyje draudžiama teisės aktuose diskriminavimo tikslais nustatyti skirtingas teises, pareigas ar privilegijas pavieniems juridiniams asmenims; 3.3 straipsnio 1 dalyje numatytos lygios sutuoktinių teisės ir pareigos; 3.117 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas sutuoktinių bendro turto lygių dalių principas; 3.156 straipsnio 1 dalyje numatytos lygios motinos ir tėvo teisės ir pareigos savo vaikams ir t.t. Pažymėtina, kad lygiateisiškumo principas taikomas visiems subjektams, tai yra tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims, vienodai.

Tačiau jokiais būdais negalima teigti, kad lygiateisiškumas tolygus visų subjektų lygybei. Todėl yra galimi tam tikri kai kurių rūšių subjektų veiklos teisinio reglamentavimo ypatumai. Tokie ypatumai gali būti susiję su subjekto prigimtimi (viešasis ar privatus asmuo), jo veiklos specifika. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 straipsnis nepaneigia to, jog įstatyme gali būti nevienodai reglamentuojamas tam tikrų kategorijų asmenų, kurių padėtis skirtinga, teisinis statusas. Tačiau asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų vertinama kitaip, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas. Taigi visi šie teisinio reglamentavimo skirtumai ir ypatumai nereiškia lygiateisiškumo principo pažeidimo nes tokio reglamentavimo tikslai nėra diskriminaciniai ir yra pateisinami objektyviais kriterijais ir būtinumu apsaugoti tam tikras vertybes.

Pasak civilinės teisės specialisto V.Pakalniškio, civilinėje teisėje šis principas turi labai platų turinį. Iš esmės jis draudžia nevienodą elgesį panašiais atvejais arba vienodą elgesį nevienodais atvejais, todėl jis apima visą civilinių santykių teisinio reglamentavimo procesą – nuo vienodo civilinio teismo visiems fiziniams asmenims nustatymo iki sutarčių sudarymo ir jų vykdymo. Šis principas užtikrina civilinio teisinio santykio šalių interesų pusiausvyrą ir užkerta kelią vienos šalies piktnaudžiavimui savo teisėmis. Kaip antai, LR CK 6.186 straipsnis nustato, kad pagal kitos šalies pasiūlytas standartines sąlygas sudariusi sutartį prisijungimo būdu šalis turi teisę reikalauti ją nutraukti ar pakeisti, jeigu sutarties standartinės sąlygos, nors ir neprieštarauja įstatymams, tačiau atima iš jos paprastai tokios rūšies sutarčių suteikiamas teises ar

⁴⁹ Komentaras, P. 61;

galimybes, panaikina ar apriboja sutarties standartines sąlygas parengusios šalies civilinę atsakomybę arba nustato sutarties šalių lygybės bei jų interesų pusiausvyros principus pažeidžiančias sąlygas, arba prieštarauja protingumo, sąžiningumo ar teisingumo kriterijams.

Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad lygiateisiškumas reiškia diskriminacijos, įvairių nepagrįstų privilegijų suteikimo tam tikroms asmenų kategorijoms draudimą⁵⁰. Skirtingos civilinių teisinių santykių subjektų padėties nustatymas nėra pateisinamas ir pažeidžia lygiateisiškumo principą⁵¹. Kaip jau buvo minėta, lygiateisiškumas nėra tolygus visų civilinių teisinių santykių subjektų lygybei. Tai lemia pačio subjekto prigimtis, veiklos specifika. Kaip antai, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad yra galimas nevienodas skirtingų asmenų teisinis statusas, nes patys asmenys būna skirtingi, ir leidžiant įstatymus tam tikrais atvejais į tai yra būtina atsižvelgti. Tai pagrindžiama objektyviais kriterijais ir todėl nelaikoma diskriminacija⁵².

Pabrėžtina, kad lygiateisiškumo principas reikalauja, kad visos situacijos būtų vertinamos vienodai. Todėl lygiateisiškumo, teismų praktikos stabilumo ir vienodumo interesai reikalauja vienodas savo teisine ir faktine sudėtimi bylas spręsti vienodai⁵³. Kiekvienu konkrečiu atveju reikia atsižvelgti į visas bylos aplinkybes. Teismas pripažino, kad reikalavimo atmetimas dėl teisinio ir faktinio nepagrįstumo negali būti pripažįstamas lygiateisiškumo principo pažeidimu. Jei apeliacinės instancijos teismas ieškinį atmeta ne dėl diskriminuojančių priežasčių, o motyvuotai konstatavęs ieškinio nepagrįstumą, tai nelaikoma lygiateisiškumo principo pažeidimu. Taip pat ieškinio patenkinimas dar automatiškai nereiškia, kad pažeista ginčą pralaimėjusios šalies teisė, asmenų lygybės prieš įstatymą principas. Tai vėlgi priklauso nuo ieškinio teisinio ir faktinio pagrįstumo. Todėl lygiateisiškumo principas būtų pažeistas tik tuo atveju, jeigu teismas patenkintų ieškinį ne dėl jo pagrįstumo, o dėl kitokių asmenų diskriminuojančių priežasčių⁵⁴.

Kaip minėta, sutuoktiniai taip pat turi lygias teises ir pareigas vienas kitam. Aukščiausiasis Teismas yra ne vienoje nutartyje pasisakęs dėl sutuoktinių bei jų turto lygiateisiškumo. Pavyzdžiui, LR CK 3.117 straipsnyje nustatyta, kad preziumuojama, jog sutuoktinių bendro turto dalys yra lygios. Ši LR CK nuostata reiškia, kad atsižvelgiant į

⁵⁰ Aukščiausiojo Teismo 2001-06-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-654/2001 m.;

⁵¹ Aukščiausiojo Teismo 2003-09-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-846/2003 m.;

⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996-01-24 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio 1 dalies bei 50 straipsnio 1 dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio 2 dalies bei 14 straipsnio 6 dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žinios, 1996 m., Nr. 9;

⁵³ Aukščiausiojo Teismo 2001-04-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2001 m.;

⁵⁴ Aukščiausiojo Teismo 2001-04-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2001 m.;

sutuoktinių lygiateisiškumo principą, sutuoktiniams bendrosios jungtinės nuosavybės teise priklausančio turto dalys yra lygios nepriklausomai nuo sutuoktinių veiklos pobūdžio, pajamų dydžio. Pagal to paties straipsnio 2 dalį nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo galima nukrypti tik LR CK numatytais atvejais. Pabrėžtina, jog tokie atvejai nurodyti LR CK 3.123 straipsnyje. Pagal LR CK 3.123 straipsnio 1 dalį teismas gali nukrypti nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo ir priteisti vienam sutuoktiniui didesnę turto dalį, atsižvelgdamas į nepilnamečių vaikų interesus, vieno sutuoktinio sveikatos būklę ar jo turtinę padėtį arba kitas svarbias aplinkybes. Taigi įstatymus atitinkantis nukrypimas nuo sutuoktinių turto lygių dalių prezumpcijos nepažeidžia lygiateisiškumo principo.

Lygiateisiškumo principas taip pat reiškia, kad tėvai turi lygias teises savo vaikams. Tačiau labai dažnai šis principas yra pažeidžiamas. Aukščiausiasis Teismas nutartyje nurodo, kad teismų motyvai dėl ypatingo motinos fiziologinio ryšio su vaiku yra akivaizdžiai pažeidžiantys tėvo teisę prižiūrėti vaiką, nes rūpintis jau gimusiu vaiku leidžia ir vyro fiziologinės savybės⁵⁵. Panašią nuostatą įtvirtina ir Europos socialinė chartija⁵⁶, kurios 27 straipsnis numato suteikti galimybę bet kuriam iš tėvų gauti atostogas vaiko priežiūrai. Ši norma yra tėvų lygiateisiškumo ir jų nediskriminavimo principų išraiška.

Taip pat paminėtinas ir vaikų lygiateisiškumas šeimoje. LR CK 3.198 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad išieškota išlaikymo suma visiems vaikams turi būti panaudota lygiomis dalimis, išskyrus atvejus, kai dėl svarbių priežasčių (ligos ir kt) yra būtina nukrypti nuo lygybės principo. Taigi bendrasis principas yra tas, kad panaudojama suma lygiomis dalimis, tačiau tik esant tam tikroms svarbioms priežastims įstatymas leidžia nukrypti nuo lygybės principo.

Negalima teigti, kad asmens lygiateisiškumas yra beribis. Šis principas taip pat turi savo ribas. Tai ne kartą pabrėžia ir teismai. Kaip antai, Aukščiausiasis Teismas vienoje byloje pasisakė, kad įteisinus naudojimosi žemės sklypu tvarką pagal atsakovo projektą būtų pažeistas asmenų lygiateisiškumo principas, kuris neleidžia absoliutizuoti vienu asmenų teisių bei interesų, pažeidžiant kitų asmenų teises⁵⁷. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 23 straipsnis garantuoja savininko teisių gynimą ir, nustatydamas nuosavybės teisės gynimo būdus, tuo pačiu atsižvelgia ir į teisėtus kitų asmenų interesus. Taigi tokia įstatymo nuostata grindžiama konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu. Vienu teisės negali būti ginamos ignoruojant ar pažeidžiant kito asmens teisę ar teisėtą interesą. Privatinėje teisėje šis principas reikalauja atsižvelgti į abiejų bet kokio teisinio ginčo šalių teises ir teisėtus interesus. Tai reiškia, kad teismas privalo siekti šalių teisių ir

⁵⁵ Aukščiausiojo Teismo 2003-06-25 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-557/2003 m.;

⁵⁶ Europos socialinė chartija // Žinios, 2001 m., Nr. 49;

⁵⁷ Aukščiausiojo Teismo 2002-03-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-515/2002 m.;

teisėtų interesų protingos pusiausvyros ir, atsižvelgdamas į teisės ir jos principų reikalavimus, ginti tą šalį, kurios teisės ir teisėti interesai turi prioritetą.

Apibendrinant šią dalį teigtina, kad lygiateisiškumo principas yra įtvirtintas ne viename nacionalinės teisės akte ir tarptautiniame dokumente. Tai tik pabrėžia, išryškina šio ne tik civilinės teisės principo svarbą. Lygiateisiškumo principo turinys yra gana platus, tačiau yra nustatytos tam tikros ribos, kad visi galėtų tinkamai pasinaudoti šio principo suteikiamomis teisėmis. Visa tai, kas aukščiau išdėstyta, rodo, jog Konstitucijos 29 straipsnyje formuluojamos teisės normos yra ne griežta dogma, o bendras principas, taikomas tais atvejais, kai asmenys, vykdydami įstatymų nustatytas jiems pareigas (juridinė lygybė), nesukuria pavojaus savo teisėms, pavyzdžiui, pareigos užsimokėti už komunalinius patarnavimus vykdymas neatima iš jos vykdytojo teisės turėti bent minimalų maitinimąsi ir kitas žmogaus orumą užtikrinančias priemones. Priešingu atveju teisinei valstybei atsiranda būtinybė diferencijuoti asmenų teisių apsaugą – garantuoti tą saugą bent minimaliu lygie tiems asmenims, kurie patys to daryti objektyviai nepajėgia. Taip pat ir tais atvejais, kai asmuo vykdo specialias pareigas visuomenei, valstybei, bet to pareigos asmens teisinėje padėtyje neatsispindi atitinkamomis teisėmis.

2.2. NUOSAVYBĖS NELIEČIAMUMO PRINCIPAS

Nuosavybės neliečiamumo principas yra konstitucinio nuosavybės teisės apsaugos principo išraiška civilinėje teisėje. Šis principas įtvirtintas Konstitucijos 23 straipsnyje tokiomis nuostatomis: „nuosavybė neliečiama“, „nuosavybės teisės saugo įstatymai“, „nuosavybė gali būti paaimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“. Šio principo turinys atskleidžiamas per kitus LR CK straipsnius, kaip antai, LR CK 4.37, 4.39, 4.66-4.67, 4.93-4.94, 4.100-4.102 straipsniuose. Nuosavybės teisė, kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių, yra tiek kiekvieno civilinių teisinių santykių subjekto, tiek visos visuomenės gyvavimo ekonominis pagrindas.

Komentare teigiama, kad nuosavybės neliečiamumas reiškia, kad nuosavybės teisės apsaugą ir gynybą užtikrina įstatymas, o nuosavybės teisė gali būti atimama tik įstatymo nustatytais atvejais. Taip pat nuosavybės neliečiamumas reiškia, ka savininkas gali daryti su jam priklausančiu turtu viską, kas jam šauna į galvą. Nuosavybės teisės paskirtis yra socialinė. Todėl, siekiant apsaugoti visuomenės ar kitų asmenų teises ir teisėtus interesus, galimi tam tikri savininko teisių ribojimai. Pabrėžtina, kad privačios nuosavybės institutas sudaro demokratinės visuomenės pagrindą, nes tik materialiai nepriklausomas asmuo gali būti laisvos valios reiškėjas ir visavertis demokratinės santvarkos kūrėjas. Pasak V.Pakalniškio, nuosavybės neliečiamumo principas įkūnija žmogaus teisių apsaugos doktriną ir yra visų žmogaus teisių užtikrinimo pagrindas. Tai reiškia, kad šis principas užtikrina privačios nuosavybės apsaugą nuo bet kokių pažeidimų, tai yra tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valstybės ar savivaldos institucijų neteisėtų veiksmų. Amens nuosavybės neliečiamumą užtikrina ne tik Konstitucija ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, bet ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

Pabrėžtina, kad Konstitucijos 23 straipsnis vienodai, netaikdamas privilegijų ir, atvirkščiai, netaikydamas diskriminacijos, gina visų rūšių ir formų nuosavybę – privačią, viešąją, mišrią, kuri priklauso Lietuvos fiziniams ar juridiniams asmenims, valstybei ar savivaldybėms. Nuosavybės neliečiamumo režimas netaikomas ir tais atvejais, kai Lietuvoje leidžiama bendra Lietuvos juridinių ar fizinių asmenų ir užsienio valstybių juridinių ar fizinių asmenų nuosavybė, jeigu tai nustato Lietuvos įstatymai bei tarptautinės sutartys.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad teisės teorija, kartu ir aptariamai įstatymai įtikinamai rodo, jog ir teisinė praktika vadovaujasi visuotinai pripažinta nuostata, kad turto savininko teisės yra neatskiriamos nuo kito asmens pareigų šio turto atžvilgiu, būtent – gerbti

svetimą nuosavybę, besąlygiškai laikytis sutartinių įsipareigojimų, susilaikyti nuo neteisėtų ar nusikalstamų veiksmų, pažeidžiančių kito asmens nuosavybės teisę, taip pat be įstatyminio pagrindo neapriboti šios teisės įgyvendinimo. Nuosavybės gynimas įstatymais anaipol neatmeta, bet suponuoja paties savininko galimybę savo pilietines teises nuosavybės santykių srityje ginti teisėtomis priemonėmis (pasinaudojant būtiniosios ginties teise, naudojantis asmenų bei turto saugos darbuotojų paslaugomis).

Nuosavybės neliečiamybė, - ir tai labai svarbu suvokti siekiant išvengti spekuliatyvių samprotavimų, nuosavybės fetišizavimo, - nėra absoliuti teisinė kategorija⁵⁸. Ji tokia nėra netgi tais atvejais, kai savininkas nuosavybės teises į objektą yra įgijęs visiškai teisėtu pagrindu, kurio netemdo net mažiausias įtarimų šešėlis. Reikalas tas, kad savininko turtinės teisės yra neatskiriamos nuo jo pareigų, susijusių su šių teisių įgyvendinimu. Todėl įstatymai ne tik saugo nuosavybę, bet ir nustato tam tikrus nuosavybės teisių įgyvendinimo apribojimus. Būtent tokia išvada darytina remiantis tiek nacionaliniais, tiek tarptautiniais teisės aktais. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė disponuoti savo nuosavybe ir nustatomi atvejai, kada ji gali būti atimta.

Grįžtant prie nacionalinių teisės aktų, paminėtina, kad LR CK 4.37 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nuosavybės teisė – tai teisė savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti. Kaip minėta, nuosavybės neliečiamumo principo taip pat nepažeidžia neatlygintinis daikto paėmimas kaip sankcija už daikto savininko padarytą teisės pažeidimą, pavyzdžiui daikto konfiskavimas kaip kriminalinė bausmė⁵⁹. Tokią nuostatą pagrindžia LR CK 4.67 straipsnis, kuris nurodo, kad valstybei paimti daiktą iš savininko visuomenės poreikiams teisingai atlyginant, taip pat valstybei neatlygintinai paimti daiktą, kaip sankciją už teisės pažeidimą, leidžiama tik įstatymų numatytais atvejais ir tvarka. Konstitucinis Teismas ne viename iš savo nutarimų yra pabrėžęs, kad tokios nuostatos neprieštarauja Konstitucijai ir tai galima atlikti. Svarbu, kad būtų laikomasi

⁵⁸ Atsakingas redaktorius K.Jovaišas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis // Teisės institutas, Vilnius, 2000 m., P. 175;

⁵⁹ Atsižvelgiant į šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (Žinios, 2000 m. Nr. 89), kurio 72 straipsnio 2 dalis nurodo, jog konfiskuojamas tik tas turtas, kuris buvo nusikaltimo įrankis, priemonė ar nusikalstamos veikos rezultatas. Teismas privalo konfiskuoti: 1) perduotus kaltininkui ar jo bendrininkui nusikalstamai veikai padaryti pinigų ar kitus materialią vertę turinčius daiktus; 2) darant nusikalstamą veiką panaudotus pinigų ir kitus materialią vertę turinčius daiktus; 3) iš nusikalstamos veikos gautus pinigų ir kitus materialią vertę turinčius daiktus. Taigi, kaip matyti, konfiskuojamas tik toks turtas, kuris buvo nusikalstamos veikos priemonė ar jos rezultatas. Kitoks turtas iš kaltininko negali būti konfiskuojamas.

visų principų, tai yra daiktas, pvz., paimamas visuomenės poreikiams, už jį turi būti teisingai atlyginama ir pan⁶⁰.

Nuosavybės teisės neliečiamumo principo esmę atskleidžia ne tik LR CK ir kiti civiliniai įstatymai, bet ir Aukščiausiojo bei Konstitucinio Teismų praktika. Ypač reikšmingi yra Konstitucinio Teismo nutarimai, priimti nagrinėjant bylas dėl kai kurių įstatymų ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, nustatančių nuosavybės paėmimą, atitikties Konstitucijai. Kaip antai, Konstitucinis Teismas 2002-09-19 nutarime, interpretuodamas nuosavybės neliečiamumo principą, pažymėjo, kad „savininkas turi teisę valdyti jam priklausantį turtą, juo naudotis ir disponuoti, taip pat teisę reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų šių jo teisių, o valstybė turi pareigą ginti ir saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsimosi į ją. Negali būti nustatyta tokio teisinio reguliavimo, kuriuo be valstybės nuosavybės subjektams būtų nustatyta nuolatinė pareiga savo nuosavybę naudoti valstybės funkcijoms, kurios turi būti finansuojamos valstybės lėšomis, vykdyti“⁶¹.

Nuosavybės teisė yra tiek kiekvieno civilinių teisinių santykių subjekto, tiek visos visuomenės gyvavimo ekonominis pagrindas. Toks postulatą atskleidžia nuosavybės socialinė funkcija. Kaip minėta, savininkas, turėdamas teisę valdyti nuosavybę, ja naudotis ir disponuoti, negali pažeisti įstatymų, taip pat kitų asmenų teisių. Nuosavybės socialinė funkcija suponuoja ir tai, kad ne valstybės nuosavybės subjektams gali būti nustatyta pareiga savo nuosavybe prie ypatingų visuomenės reikmių užtikrinimo prisidėti tiek, kiek pareiga prisidėti pri šių reikmių užtikrinimo esant nepaprastoms sąlygoms išplaukia iš Konstitucijos.

Remiantis Konstitucija, bet koku nuosavybės teisės ribojimu negalima paneigti nuosavybės teisės esmės. Kaip antai, Konstitucinis Teismas 1996-04-18 nutarime konstatavo, kad jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui⁶².

⁶⁰ Konstitucinio Teismo nutarimai – 1999-03-16/Žinios, 1999 m., Nr. 26; 2000-02-23/Žinios, 2000 m., Nr. 17;

⁶¹ Konstitucinio Teismo 2002-09-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2000-07-11 redakcija) 27 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo 27 straipsnio pakeitimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies, Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo (2002-07-05 redakcija) 57 straipsnio 4 dalies, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (1997-05-22 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 4 punkto, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo (2002-06-20 redakcija) 7 straipsnio 3 dalies 6 punkto, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 48 straipsnio 1 dalies (196106-26 redakcija) ir 75 straipsnio 1 dalies (1975-01-29 redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žinios, 2002 m., Nr. 93;

⁶² Konstitucinio Teismo 1996-04-18 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio 1 dalies bei 2 dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio 2 dalies bei 3 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žinios, 1996 m., Nr. 36;

Nagrinėjant nuosavybės paėmimo iš savininko klausimą, pasakytina, kad Lietuvoje turto paėmimo visuomenės poreikiams bei atlyginimo už jį tvarkos pagrindinės nuostatos įtvirtintos LR CK, kurio 4.100 straipsnis numato, jog paimant daiktą ar turtą, priklausanti asmeniui privačios nuosavybės teise, visuomenės poreikiams leidžiama tik išimtiniais atvejais ir tik įstatymų nustatyta tvarka, daikto (turto) savininkui atlyginant už paimamą turtą pinigais to daikto (turto) rinkos kaina, o šalių susitarimu – perduodant kitą daiktą (turtą).

Aukščiausiasis Teismas 2002-09-23 nutartyje nurodo, kad „teismui nustatant atlyginimo už nuosavybės paėmimą visuomenės poreikiams dydį reikia vadovautis ne tik specialiomis LR CK bei kitų įstatymų nuostatomis, tačiau būtina atsižvelgti į konkrečios bylos faktines aplinkybes, bendruosius sąžiningumo, teisingumo, protingumo bei civilinių santykių teisinio reglamentavimo principus, tai yra įvertinti, ar atlyginimo dydis neprieštarauja proporcingumo principui, ar toks atlyginimas nereiškia šalių piktnaudžiavimo savo teisėmis ir pan. Teismas taip pat turi atsižvelgti į tai, jog paimant turtą visuomenės poreikiams, silpnesnioji šalis yra šio turto savininkas, todėl sprendimą dėl turto nusavinimo priėmęs asmuo, kilus ginčui turi nedelsdamas kreiptis į teismą ir teismo nagrinėjimo metu privalo pagrįsti būtinumą nusavinti turtą, pagrįsti siūlomo atlyginimo priemones bei kompensacijos dydį. Kilus abejonei dėl atlyginimo dydžio bei sąlygų, jos turėtų būti aiškinamos silpnesniosios ginčo šalies naudai, nebent būtų nustatyta, kad silpnesnioji šalis piktnaudžiavo savo teisėmis⁶³.

Pabrėžtina, kad Lietuvos teismams ne kartą yra tekę spręsti bylas dėl nuosavybės teisių atstatymo ar nuosavybės teisių pažeidimo, todėl nuosavybės neliečiamumo principas tokio pobūdžio bylose vaidina itin reikšmingą vaidmenį. Šiuo principu taip pat yra užtikrinama svarbi žmogaus teisė bei ekonominių santykių stabilumas.

Nuosavybės neliečiamumo principas Europos žmogus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje

Kalbant apie nuosavybės neliečiamumo principą, būtina pastebėti, kad nuosavybės teisės neliečiamumo principas negali būti išsamiai išanalizuotas neaptarus jo įtvirtinimo Europos žmogus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje (toliau – EŽTK) bei taikymo Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT, Teismas). 1950 m. Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmasis protokolas, priimtas 1952 metais, garantuoja fizinių ir juridinių asmenų teisę netrukdomai naudotis nuosavybe, t.y. laisvai disponuoti nuosavybe be valstybės ar jos institucijų kišimosi. Kadangi ši Konvencija itin svarbi mūsų teisės aiškinimo ir taikymo prasme, detaliau

⁶³ Aukščiausiojo Teismo 2002-09-23 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-959/2002 m.;

analizuotinas ir nuosavybės teisei joje suteiktas turinys. Pastebėtina vis didėjanti šios Konvencijos taikymo praktika nacionaliniuose teismuose: vis dažniau Lietuvos teismų bylose galima rasti nuorodų į EŽTT praktiką, aiškinant Lietuvos teisės nuostatas, jų turinio atskleidimas vis dažniau priartinamas prie konkrečios teisės aiškinimo EŽTT. Įstatymų leidybos bei taikymo administracinėse institucijose aspektu Konvencija taip pat itin reikšminga, teisės aktų pakeitimai bei praktikos raida neretai sietina su EŽTT priimtais sprendimais, ypač jei jie priimami Lietuvos atžvilgiu.

Europos žmogus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos Pirmojo Protokolo⁶⁴ 1 straipsnis įtvirtina nuosavybės teisę:

Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę disponuoti savo nuosavybe. Iš nieko negali būti atimta jo nuosavybė, nebent visuomenės interesais ir tik remiantis įstatymu arba tarptautinės teisės bendraisiais principais.

Aukščiau išdėstytos nuostatos jokia būdu neturi riboti valstybės teisės leisti įstatymus, kokių jai reikia, kad galėtų kontroliuoti, ar nuosavybė naudojama remiantis visuomenės interesais arba kad garantuotų mokesčių, kitų rinkliavų ir baudų mokėjimą.

Konvencijos praktikoje itin dažnai pasitaikęs teisės į nuosavybę pažeidimas buvo valstybės institucijų vykdytas turto nusavinimas, ar trukdymas naudotis nuosavybe. Tačiau „turto“, „nuosavybės“ sąvoka pagal šį straipsnį yra labai plati ir apima ne tik nekilnojamą ar kilnojamą turtą, bet ir teisę į tam tikras lėšas, turto naudojimą ir pan. Štai kaip nuosavybę apibrėžė Teismas byloje *Jasiūnienė prieš Lietuvą* (2003):

Nuosavybė 1 Protokolo 1 straipsnio požiūriu gali būti „egzistuojanti nuosavybė“ arba turtas, įskaitant reikalavimų teises, kurių atžvilgiu pareiškėjas gali teigti turis bent jau „teisėtą lūkestį, kad jis bus patenkintas.“

Byloje *Mellacher ir kiti prieš Austriją* (1989 m.) pareiškėjas tvirtino, kad teisė gauti nuompinigių pagal nuomos sutartį yra nuosavybės teisės dalis, ir Teismas konstatavo, kad teisė

⁶⁴ I Protokolą Lietuva ratifikavo 1995 m. gruodžio 7 d., tačiau ratifikacinius raštus deponavo tik 1996 m. gegužės 24 d.

sudaryti nuomos sutartis kyla iš teisės naudotis nuosavybe, taigi vienas iš nuosavybės disponavimo aspektų. Tuo tarpu byloje *Nerva prieš Didžiąją Britaniją* (2002) buvo nustatyta, jog kelnerio teisė gauti arbatpinigius nepatenka po 1 Protokolo 1 straipsnio turiniu.

Peticijoje gali būti skundžiamasi ir dėl restoranui suteiktos licenzijos alkoholiui panaikinimo arba dėl advokato ar gydytojo licencijos panaikinimo, nes šiuo atveju sumažės ar išnyks pajamos. Byloje *Tre Traktorer Aktiebolag prieš Švediją* (1989 m.) EŽTT pasisakė, kad leidimas pardavinėti alkoholinius gėrimus, kas būtina efektyviam restorano valdymui, glaudžiai susijęs su nuosavybės klausimais, todėl leidimo atėmimas gali būti vertinamas Pirmojo Protokolo 1 straipsnio ribose⁶⁵.

Taigi leidimai bei patentai taip pat laikomi nuosavybe. O štai vienoje įdomesnių bylų, Teismas nustatė, kad kai kuriais atvejais „geras vardas“ taip pat gali būti pripažįstamas kaip nuosavybė pagal Pirmojo Protokolo 1 straipsnį⁶⁶. Prof. J. Abr. Frowein nuomone, nuosavybė, remiantis 1 straipsniu, suprantama plačiąja tarptautinės teisės prasme. Čia nėra apsiribojama nuosavybe kaip kilnojamuoju ar nekilnojamuoju turtu, tačiau 1 straipsnio apsauga taikoma visoms „sąžiningai įgytoms“ turtinė; vertę turinčioms teisėms, kurių egzistavimą įstatymiškai gali įrodyti peticijų pateikėjai⁶⁷.

Jurisprudencijoje aiškiai išreiškiamas principas, kad nuosavybė pradeda egzistuoti tik nuo to momento, kada asmuo įgyja galimybę pareikšti apie savo nuosavybės teisę į tam tikrą turtą, t.y. teisę į nuosavybę neapima teisės įgyti nuosavybę (*Marckx prieš Belgiją* (1979 m.), *Van der Musselle prieš Belgiją* (1983 m.)).

Sąvoka „visuomenės interesai“ EŽTK ribose aiškinama plačiai. Teismas, suprasdamas, jog įstatymų leidėjams, kurie vykdo socialinę ir ekonominę politiką, duodama pasirinkimo galimybė turi būti pakankamai plati, atsižvelgs į įstatymų leidėjų sprendimus apibrėžiant „visuomenės interesus“, nebent šie sprendimai būtų realiai nepagrįsti. Nuosavybės paėmimas, vykdomas įstatyminės socialinės bei ekonominės politikos labui, gali būti pateisinamas „visuomenės interesais“ net ir tada, kai visa visuomenė tiesiogiai nesinaudoja paimtu turtu. Pirmojo Protokolo 1 straipsnio formuluotė bei „Komisijos ir Teismo precedentinė praktika rodo, kad valstybei yra suteikta kur kas platesnė galimybė remtis „visuomenės interesų“

⁶⁵ Visgi Teismas taip pat pažymėjo, kad leidimo atėmimas yra valdžios institucijų kompetencijos klausimas.

⁶⁶ Byloje *Van Marle ir kiti prieš Nyderlandus* (1986 m.)

⁶⁷ Frowein/Peukert. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar, 2. Auflage, 1996.S.112. Cituojama iš Danutė Jočienė, Kęstutis Čilinskas, Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Vilnius, 2004, psl. 105.

sąlyga nei sąlyga, „būtina demokratinėje visuomenėje“, kuri numatyta kituose Konvencijos straipsniuose⁶⁸.

Pastebėtina, kad kaip ir Lietuvos teisėje bei praktikoje, nuosavybės teisė nėra absoliuti ir aptariamasis straipsnis suteikia valstybei plačią pasirinkimo galimybę. Valstybė gali riboti teisę į nuosavybę visuomenės interesais bei įstatymo numatytais sąlygomis. Valstybė gali užtikrinti įstatymų, kurie yra būtini tinkamai kontroliuoti naudojamą nuosavybę, vykdymą, išieškoti rinkliavas ar mokesčius, jeigu to reikalauja visuomenės interesai⁶⁹.

EŽTK ir Lietuvos praktika

Lyginant su Lietuvos nacionaline teise, EŽTK 1 protokolo 1 straipsnio nuostatos atspindi Konstitucijos 23 ir 46 straipsniuose, kuriuose įtvirtintos savininko teisių garantijos yra ne menkesnės, negu nustatytos Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnyje¹. Taigi aukščiausiu lygmeniu mūsų reglamentavimas atitinka EŽTK standartus, deja praktikoje, kaip ir daugelis kitų valstybių, Konvencijos narių, pažeidimų neišvengiame. Aktualu būtų paminėti bent keletą EŽTT bylų pavyzdžių, priimtų būtent Lietuvos atžvilgiu.

Viena ankstyvesnių bylų buvo *Jasinskij prieš Lietuvą* (1998). Pareiškėjai buvo įsigiję fiksuoto termino TSRS valstybės vidaus obligacijų, fakultatyviai išperkamu loterijos būdu. Po Tarybų Sąjungos žlugimo 1991 m. jie kreipėsi į Lietuvos Respublikos vyriausybines ir finansų institucijas, teigdami, kad valstybė privalo išpirkti obligacijas. Lietuva tai daryti atsisakė, kadangi tai kitos valstybės vertybiniai popieriai. Komisija pripažino, jog pareiškėjai obligacijų įsigijimo metu įgavo teisę į tai, kad fiksuotą dieną ateityje arba, sėkmės loterijoje atveju, ankstesnę dieną TSRS vyriausybė išmokėtų jiems pagrindinę sumą ir susikaupusias palūkanas. Komisijos manymu, tokios obligacijos iš tikrųjų galėtų būti laikomos turtu, sukuriančiu nuosavybės teisę⁷⁰.

⁶⁸ Donna Gomien: Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas, Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, Vilnius, 1995, psl 71-74.

⁶⁹ Pastarųjų metų praktika aiškiai rodo, jog yra nemažai bylų, kuriose Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad valstybė viršijo savo įgaliojimus kontroliuoti nuosavybės naudojimą ir pažeidė teisę į nuosavybę, garantuojamą Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnio (pvz., *Brumarescu prieš Rumuniją* (1999) byla, *The former King of Greece ir kiti prieš Graikiją* (2000) byla, *Carbonara ir Ventura prieš Italiją* (2000) byla, *Jasiūnienė prieš Lietuvą* (2003) byla ir kt.). Danutė Jočienė, Kęstutis Čilinskas, Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Vilnius, 2004, psl. 107.

¹ Žmogaus teisės ir laisvės. V., 1995. p. 64

⁷⁰ Tačiau skundas buvo pripažintas nepriimtiniu, nes vertybiniai popieriai buvo reikalavimai Tarybų Sąjungai, valstybei, kuri nebuvo Konvencijos dalyvė ir kuri 1991 m. nustojo egzistuoti.

Nagrinėjant EŽTT praktiką, pastebėtina, kad dažnai Teismą pasiekia lietuvių pareiškimai dėl netinkamo nuosavybės teisės atkūrimo. Viena tokio tipo bylų, kur nustatytas pažeidimas, yra jau minėta byla *Jasiūnienė prieš Lietuvą*.

Faktinės bylos aplinkybės buvo tokios. Prieš Antrąjį pasaulinį karą pareiškėjos motina valdė gyvenamąjį namą bei žemės sklypą Palangos centre. Po okupacijos ši žemė buvo eksproprijauta, o pastatas nugriautas. 1992 m. Palangos miesto valdyba, remdamasi Nuosavybės teisių atkūrimo įstatymu, nusprendė “atstatyti pareiškėjos ir jos sesers nuosavybės teises” į jų velionės motinos žemę. Deja, potvarkyje nebuvo nurodyta teisių atkūrimo forma. Šis potvarkis nebuvo įvykdytas, kadangi nebuvo gražinta žemė ir nebuvo sumokėta kompensacija, todėl pareiškėja kreipėsi į teismą. Vėliau pareiškėja atsisakė alternatyvaus žemės sklypo kitoje Palangos vietoje. Vėliau pareiškėja buvo informuota, kad ji visgi neįrodė motinos nuosavybės teisės į pradinį sklypą, todėl negalima toliau vykdyti sprendimo dėl kompensacijos, kol pareiškėja nepateiks šių dokumentų.

1998 m. pareiškėja pateikė peticiją EŽTT. Pareiškėja skundėsi dėl žemės sklypo nacionalizavimo ir dėl jos mirusiai motinai nuosavybės teise priklausiusio namo nugriovimo, atlikto sovietinių valdžios institucijų 1960 metais (pripažinta nepriimtina *ratione temporis*). Pareiškėja taip pat teigė, kad jai nebuvo gražinta jos velionės motinos žemė ir kad iki šiol nebuvo įvykdytas apygardos teismo 1996 m. sprendimas ir kad ji neturėjo veiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių savo nuosavybės teisėms atkurti (Konvencijos 6 ir 13 straipsniai). Be to, pareiškėja tvirtino, kad valstybė ją diskriminavo, nevykdydama nuosavybės teisių į žemę atkūrimo jos atžvilgiu tik todėl, kad jos motinai priklausiusi žemė yra vertingoje vietoje kurorto centre (Pirmojo protokolo 1 straipsnis kartu su Konvencijos 14 straipsniu).

EŽTT dar kartą pabrėžė, kad EŽTK neįtvirtina nusavintos nuosavybės restitucijos (atstatymo) garantijų, o gina tik “realiai” egzistuojančią nuosavybę. Teismas taip pat pažymėjo, kad „nuosavybė“ Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnio prasme gali būti tik bet koks realus turtas, įskaitant ir reikalavimus, kuriais remdamasis pareiškėjas gali teigti, turi bent „teisėtų lūkesčių“, kurie bus įgyvendinti. EŽTT nuomone, iš 1996 m. apygardos teismo sprendimo seka, kad pareiškėja neturėjo „teisėtų lūkesčių“ atgauti jos motinai priklausiusį žemės sklypą pagal galiojančius valstybės įstatymus, o vykdomosios institucijos buvo tik įpareigosos imtis atitinkamų priemonių suteikti pareiškėjai kompensaciją žeme arba pinigais, kaip tai numatyta vidaus įstatymuose. Teismas rėmėsi savo jurisprudencijoje išvystytu principu, kad valstybė pati pasirenka būdus atstatyti Konvencijos pažeistas teises. Šioje byloje pareiškėjos skundas gražinti

jai žemės sklypą toje pat vietoje, kurioje jis buvo iki nacionalizacijos, natūra buvo pripažintas nepriimtiniu, kaip nesuderinamas *ratione materiae* su Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsniu pagal Konvencijos 35 str. 3 dalį.

Nagrinėdamas S. Jasiūnienės skundą dėl to, kad jai nebuvo gražinta jos mirusios motinos žemė, EŽTT nustatė, kad minėtu apygardos teismo sprendimu, kuris niekada nebuvo panaikintas, vykdomosios institucijos buvo įpareigos suteikti pareiškėjai kompensaciją pinigais ar natūra, todėl bent nuo 1999 m. šio sprendimo neįvykdymas priskirtinas tik vykdomosioms institucijoms. Iš to išplaukia, kad teismo sprendimo neįvykdymas pareiškėjos naudai trukdė jai naudotis savo nuosavybe Pirmojo protokolo 1 straipsnio pirmojo sakinio prasme. Todėl šiuo atžvilgiu nustatytas Pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimas. Pasak D. Jočienės, reiktų tikėtis, kad ši pralaimėta byla turėtų paskatinti imtis visų įmanomų priemonių siekiant, kad kuo efektyviau būtų vykdomi nacionalinių teismų priimti sprendimai⁷¹.

Viena naujausių bylų nuosavybės teisės klausimais, priimtų EŽTT Lietuvos atžvilgiu yra 2008 m. sausio 8 d. sprendimas byloje *Jucys prieš Lietuvą*, kuriame Teismas konstatavo, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnį (teisė laisvai naudotis savo nuosavybe). Byloje buvo nagrinėti įdomūs konfiskacijos ir turto realizavimo klausimai baudžiamosios bylos kontekste bei nuostolių atlyginimas.

Trumpai aptartina faktinė situacija. 1995 m. p. Jucys buvo sulaikytas kertant Lietuvos sieną, įtariant bandymu kontrabanda pervežti audinių kailiukus. Kailiukai buvo paimti kaip įrodymas baudžiamojoje byloje, kaip gendančios prekės parduoti aukcione, o pinigai pervesti į valstybės biudžetą. 1997 m. apygardos teismas pareiškėją išteisino nesant nusikaltimo sudėties, bet neišsprendė paimtų įrodymų klausimo. Pareiškėjas vėl kreipėsi į Lietuvos teismus, o kai jų sprendimas netenkino pareiškėjo, jis kreipėsi į remdamasis EŽTK 1 Protokolo 1 straipsniu.

EŽTT pareiškimą priėmė pažymėdamas, kad svarbiausi klausimai šioje byloje yra valstybės parduotų aukcione prekių vertės atlyginimas baudžiamojoje byloje išteisintam pareiškėjui bei su šiuo atlyginimu susijusio civilinio proceso trukmė. EŽTT nustatė, kad nors kailiukų paėmimas ir realizavimas buvo nuosavybės atėmimas, jis buvo teisėtas ir atitiko Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnio 2 dalyje nurodytą „nuosavybės naudojimo kontrolės“ sampratą. Dėl bet kokio nuosavybės paėmimo patiriama žala. Pagal Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnį tokia patiriama žala neturi būti didesnė nei neišvengiama, be to, Teismo nuomone „nekaltam“ kontrabanda vežtų prekių savininkui turi būti suteikta teisė atgauti paimtas prekes.

⁷¹ Danutė Jočienė, Kęstutis Čilinskas, Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Vilnius, 2004, psl. 108

Teismas nurodė, kad, išteisinus pareiškėją, šis galėjo reikalauti valstybei prekes pardavus aukcione gautų pajamų deju nacionaliniai teismai tik po ilgiau nei 8 metų išsprendė šį klausimą. EŽTT nuomone, po nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo bei netekęs galimybės naudotis jam priklausiusia ir realizuota nuosavybe, pareiškėjas daug metų neturėjo galimybės naudotis pajamomis, gautomis realizavus prekes aukcione. Teismas konstatavo, kad tokiomis aplinkybėmis pareiškėjui teko neproporcingai didelė našta, tuo pripažindamas Konvencijos 1 Protokolo 1 straipsnio pažeidimą. Ši byla taip pat neabejotinai turės įtakos tolesnei Lietuvos praktikai.

Apibendrinant šią dalį apie nuosavybės neliečiamumo principą, galime daryti išvadą, kad nuosavybės neliečiamybė reiškia nuosavybės teisės subjekto – savininko teisę laisvai valdyti turimą turtą, naudotis ir disponuoti juo bei reikalauti, kad kiti asmenys nepažeistų jo teisių, taip pat ir valstybės pareigą užtikrinti nuosavybės teisės įgyvendinimo palankiausią režimą ir ginti bei saugoti nuosavybę nuo neteisėto kėsėjimosi į ją. Nuosavybės teisės neliečiamumas yra žmogaus teisė, garantuojama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnyje, Konstitucijos bei kitų įstatymų. Pabrėžtina, kad nuosavybės neliečiamumo principas taikomas tiek materialiajam, tiek nematerialiajam turtui.

2.3. SUTARTIES LAISVĖS PRINCIPAS

Sutarties laisvės principas išplaukia iš Konstitucijos 46 straipsnio, įtvirtinančio rinkos ekonomikos teisinius pagrindus. Šiame straipsnyje nustatyta, kad „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“. Šis principas reglamentuoja kiekvieno asmens laisvę apsispręsti sudaryti ar nesudaryti sutartį ir kokiomis sąlygomis ją sudaryti. Sutarties laisvės principas yra civilinės teisės subjekto autonomiškumo išraiška, jis sudaro prielaidas tvarkant savo turtinius santykius veikti iniciatyviai ir naudingai⁷².

Sutarties laisvės principas, kaip šalių autonomijos ir laisvos valios išraiškos išdava sutartiniuose santykiuose, jau seniai pripažįstamas teisės teorijoje, teismų bei kitų institucijų praktikoje.

Kaip minėta, sutarties laisvės principas yra būtina rinkos ekonomikos funkcionavimo sąlyga. Jis reiškia, kad kiekvienas veiksnus asmuo turi teisę sudaryti sutartį su kuo nori, o sutarties šalys turi teisę savo susitarimu nustatyti bet kokios sutarties sąlygas, neprieštaraujančias imperatyvioms įstatymo normoms, gerai moralei, sąžiningumo, protingumo, teisingumo ir kitiems teisės principams. Komentare pažymima, kad sutarties laisvės principas taip pat reiškia, kad negalima asmens priversti sudaryti sutartį prieš jo valią.

Sutarties laisvės principas reiškia, kad kiekvienas veiksnus asmuo turi teisę savo susitarimu nustatyti bet kokios sutarties sąlygas, neprieštaraujančias imperatyvioms įstatymo normoms, gerai moralei, sąžiningumo, protingumo, teisingumo ir kitiems teisės principams⁷³. Taigi yra nustatomas ne vienas privalomas elgesio variantas, o tik galimas elgesio modelis, kurį lemia šalių susitarimas. Todėl itin svarbų vaidmenį čia vaidina šalių valia. Sutarties laisvės principas draudžia asmenį versti sudaryti sutartį prieš jo valią⁷⁴. Todėl teismai visais atvejais sprenddami bylas turėtų atsižvelgti į tikrąją šalių valią.

Paminėtina, kad sutarties laisvės principas labiau vartojamas sutarčių teisėje, tuo tarpu prievolės šalių galimybė savo susitarimu nusistatyti tarpusavio teises ir pareiga vadinama šalių autonomijos principu⁷⁵. Dar kitaip šis principas gali būti vadinamas šalių iniciatyva⁷⁶. To paties principo skirtingos sąvokos skirtinguose civilinės teisės institutuose pabrėžia jiems labiau

⁷² J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004 m., P. 61;

⁷³ Komentaras, P. 64;

⁷⁴ Aukščiausiojo Teismo 2001-09-12 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-797/2001 m.;

⁷⁵ V.Mikelėnas. Prievolių teisė. Pirmoji dalis // Vilnius, Justitia, 2002 m., P. 197;

⁷⁶ Civilinė teisė: vadovėlis // Kaunas, Vijusta, 1997 m., P. 26;

būdingus aspektus. Tačiau, kad ir kaip vadintųsi, šis principas atspindi civilinių teisinių santykių dalyvių valią. Teigtina, kad šis principas yra būdingiausias sutartims ir laikomas pagrindiniu sutarčių teisės principu.

LR CK sutarties laisvės principas atskleidžiamas LR CK 6.156-6.158 straipsniuose. LR CK 6.158 straipsnio 1 dalis nustato, kad šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, taip pat sudaryti ir šio kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams. Jeigu sutarties sąlygas nustato dispozityvioji teisės norma, tai šalys gali susitarti šių sąlygų netaikyti arba susitarti dėl kitokių sąlygų. Jeigu tokio šalių susitarimo nėra, sutarties sąlygos nustatomos pagal dispozityviają teisės normą. LR CK 6.157 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo, nepaisant to, kokia teisė – nacionalinė ar tarptautinė – šias norms taiko.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, pastebėtina, kad sutarties laisvės principas nereiškia, kad sutarties laisvė neturi jokių ribų. Kadangi sutartis yra socialinio žmonių kooperavimosi teisinė forma, siekiant apsaugoti visuomenės interesus, taip pat silpnesnės šalies interesus įstatyme imperatyvios teisės normos nustato tam tikras sutarties laisvės ribas⁷⁷.

Grįžtant prie sutarties laisvės principo įtakos teismų praktikai, teigtina, kad teismai visados laiko esminiu dalyku išsiaiškinti tikrąją šalių valią sandorio sudarymo metu. Tai itin svarbu iš to sandorio atsiradusioms pasekmėms įvertinti bei, esant suklydimui, nustatyti, ar suklydimas yra esminis ir gali turėti įtakos sutarties galiojimui. Taigi tam, kad konstatuoti suklydimą esant esminį, reikia visais atvejais nustatyti, kokia buvo sandorį sudariusios šalies valia sandorio sudarymo metu. Tik esminis suklydimas ir jo įtakoje atsiradusi valios yda gali būti pagrindu sandorį pripažinti negaliojančiu. Ar suklydimas yra esminis, sprendžia teismas, vadovaudamasis bendraisiais civilinės teisės principais. Teismų praktikoje taip pat patvirtinta taisyklė, kad tikrinant sudaryto ir vėliau ginčijamo sandorio teisėtumą, esminė nustatinėtina aplinkybė yra buvusi šalių valia sandorio sudarymo metu⁷⁸.

Sutarties laisvės ir dispozityvumo principai leidžia laisvai nustatyti sutarties sąlygas, kuriose būtų įtvirtintos sutarties šalių tarpusavio teisės ir pareigos. Remiantis sutarties

⁷⁷ Kaip antai, įstatyme gali būti nurodyta, kokių sąlygų šalys negali numatyti sutartyje (LR CK 6.252 straipsnis). Tačiau išimtiniais atvejais siekiant užtikrinti visų visuomenės narių galimybę gauti tam tikras paslaugas įstatyme numatoma pareiga sudaryti sutartį (LR CK 6.161 straipsnis). Kitas atvejis, tai siekiant apginti silpnesnės šalies – vartotojo, interesus, įstatyme vartojimo sutarčių sąlygoms keliami specialūs reikalavimai. Taigi tokiu būdu LR CK siekiama rasti protingą sutarties laisvės principo, kuris išreiškia individualizmo idėją, ir socialinės sutarties paskirties, kuri išreiškia socialinės valstybės, arba kolektyvizmo, idėją, pusiausvyrą (V.Mikelėnas. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija // Vilnius, Justitia, 1996 m., P. 34;

⁷⁸ Aukščiausiojo Teismo 2003-10-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-816/2003 m.;

laisvės principu ir sutarties, kaip šalių susitarimo, samprata, sutarties šaliai gali būti privalomos tik tos sutarties sąlygos, su kuriomis ji sutiko, tai yra dėl kurių ji išreiškė savo valią. Pabrėžtina, jog sudarant sutartį prisijungimo būdu, standartinės sutarties sąlygos yra privalomos kitai šaliai tik tuo atveju, jeigu standartinės sutarties sąlygas parengusi šalis tinkamai jas atskleidė kitai šaliai⁷⁹.

Teismai labai dažnai sprendžia bylas, kuriose vienaip ar kitaip nagrinėjamas sutarties laisvės principas. Kaip antai, analizuodamas rangos sutarties įgyvendinimą Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog būtina atsižvelgti, kaip šalys laikėsi sutarčių laisvės principo ir bendrųjų prievolių įvykdymą reglamentuojančių normų. Vykdydamos prievoles, atsirandančias iš sudarytų sutarčių, įstatymuose ir sutartyse nesant nurodymų dėl prievolių įvykdymo, šalys privalo laikytis tokio pobūdžio santykiuose paprastai reiškiamų reikalavimų bei teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų⁸⁰.

Kaip minėta, vienas pagrindinių civilinės teisės principų – sutarties laisvės principas – įtvirtina civilinių santykių subjekto galimybę nevaržomai nuspręsti, ar jam sudaryti konkrečią sutartį, su kuo ją sudaryti, nustatyti jos turinį, kiek tai neprieštarauja imperatyvioms teisės normoms. Realizuodamos šį principą, šalys sudariusios sutartį, vėliau turi galimybę abipusiu sutarimu ją pakeisti ar nutraukti, tuo tarpu vienašališkas sutarties sąlygų pakeitimas neatitinka šio principo, todėl įstatymo draudžiamas. Taigi kiekvienas subjektas savo veikloje siekdamas kuo visapusiškiau patenkinti savo interesus negali nepaisyti ir kitų asmenų bei visos visuomenės interesų. Kaip antai, šis principas ribojamas imperatyviosiomis privatinės ir viešosios teisės normomis. Iš kitos pusės, pernelyg didelis šio principo suvaržymas pažeistų privačiosios nuosavybės neliečiamumo principą, nes savininkas nebegalėtų panaudoti nuosavybės savo interesams tenkinti.

Pabrėžtina, kas esmines sutarties sąlygas šalys gali nustatyti tik pačios, išreikšdamos savo suderintą valią. Šalys raštu aptaria būtinas bet kokios sutarties sąlygas. Tačiau jeigu jos to nepadaro, teismas už šalis negali tų sąlygų nustatyti, tai yra negali šalims sudaryti sutarties, nes tai prieštarautų sutarties laisvės principui. Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad sutarties laisvės principas reiškia tik šalių teisę nustatyti tarpusavio teises ir pareigas. Todėl teismas *ex officio* negali nustatyti šių sąlygų šalims⁸¹.

Sutarties laisvės principo svarbą teismas yra pabrėžęs ir nuomos santykiuose. Nustatyta, kad sutarties šalių autonomijos bei sutarčių laisvės principai lemia šių santykių dalyvių

⁷⁹ Aukščiausiojo Teismo 2001-05-28 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-638/2001 m.;

⁸⁰ Aukščiausiojo Teismo 2003-05-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-572/2003 m.;

⁸¹ Aukščiausiojo Teismo 1999-10-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-722/1999 m.;

pareigą laikytis sulygtų sutarties sąlygų, jeigu jos atitinka LR CK esančių imperatyvių teisės normų reikalavimus.

Teigtina, kad kol sutartis nėra pakeista šalių susitarimu, ji šalims privaloma, kaip tą nustato vienas pagrindinių sutarčių teisės principų – *pacta sunt servanda*⁸². Sutarties laisvės principas leidžia šalims keisti anksčiau sudarytas sutartis. Tačiau tol, kol sutartis nėra pakeista, ji šalims turi įstatymo galią, ir šalys privalo jos laikytis pagal LR CK 6.189 straipsnio 1 dalį. Sutarties laisvės principas sąlygoja išvadą, kad šalys gali nutraukti sutartį tarpusavio susitarimu, o vienašališkai tai galima padaryti tik tuomet, kai tai yra numatyta įstatyme arba šalių sudarytame susitarime.

Nagrinėjant sutarties laisvės principą, paminėtina, jog LR CK 1.137 straipsnio 1 dalis nustato, kad asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis. Laisvė sudarant sandorius yra viena iš tokių teisių. Kaip minėta, sutarčių laisvė nėra absoliuti, nes LR CK ir kiti teisės aktai, nustatantys sandorių sudarymo tvarką ir sąlygas, nėra tik dispozityvių ir imperatyvių teisės normų rinkinys. Todėl šalys nėra visiškai laisvos nusistatyti savo teises ir pareigas. Sutarties laisvės principas, kaip jis yra įtvirtintas LR CK 6.156 straipsnyje, ribojamas tikslu apginti silpnesnę sutarties šalį, kreditorių ir kitų asmenų teises ir teisėtus interesus, sudaryti prielaidas visuomeninių civilinių santykių pastovumui, taip pat apsaugoti valstybės interesus. Visais atvejais kiekviena sutarties šalis, įgyvendindama teises ir atlikdama pareigas, privalo elgtis sąžiningai.

Sutarties laisvės principas plačiai pripažįstamas ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu. Šiuolaikinėje privatinėje teisėje vyksta vadinamoji sutarčių teisės internacionalizacija⁸³. Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto parengti UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai nėra privalomojo pobūdžio, tačiau įtvirtina giliai komercinėje praktikoje išsisknijusius verslo papročius ir yra plačiai taikomi tarptautiniuose sutartiniuose santykiuose. Šiais principais siekiama harmonizuoti komercinių sutarčių reguliavimą tarptautiniu mastu, nors šį siekį kiek ap sunkina pačių principų neprivalomas pobūdis.

Apibendrinant sutarties laisvės principą, pasakytina, kad visuomenėje nuolat dominuoja tam tikros vertybės, kurios turi bene esminę įtaką teismų praktikai nustatant sutarties laisvės ribas. Todėl visais atvejais reikia atsižvelgti į niekur neužfiksuotus teisinius gėrius: moralę, sąžinę, visuomenės gėrio siekimą ir kitus. Šie teisiniai gėriai nuolat kinta, todėl susiduriama su problema, kaip juos tinkamai atspindėti įstatymuose, ar palikti tai teisėjų

⁸² J. Beatson. *Anson's law of contract* // 28th edition, 2004 m., Oxford university press, UK;

⁸³ McKendrick E. *Contract Law*. Macmillan, 1994 m., P. 9;

diskrecijai. Taigi kiekvieną kartą reikia naujai įvertinti situacijas ir nustatyti sutarties laisvės ribas.

2.4. NESIKIŠIMO Į PRIVAČIUS SANTYKIUS PRINCIPAS

Nesikišimo į privačius reikalus principas atspindi Konstitucijos 22 ir 24 straipsniuose ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintą privataus asmens ir jo šeimos gyvenimo neliečiamumo principą. Nors šis principas daugiau kalba (jis detalizuojamas LR CK 2.23 straipsnyje) apie fizinių asmenų privatų gyvenimą, tačiau nesikišimo į privačius reikalus principas reikalauja platesnio suvokimo. Todėl yra draudžiama kištis ir į asmens, užsiimančio verslu, reikalus bei neleistiniais būdais kištis į verslo santykius.

Toliau kalbant apie verslo santykius šis principas reiškia draudimą įstatyme neleistiniais būdais ir metodais kištis į juos. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis yra pažeidžiamas ir kai neteisėtai įeinama į asmens verslo patalpas arba neteisėtai klausomasi jo pokalbių verslo telefonu.

Formalus šio principo įtvirtinimas LR CK skatina suderinti kitus teisės aktus su juo ir kartu užtikrina šio principo apsaugą. Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pabrėžęs nesikišimo į privačius santykius principo svarbą. Kaip antai, Aukščiausiasis Teismas 2002-11-20 nutartyje teigė, kad privatus gyvenimas bendraja prasme yra suprantamas kaip asmens sritis, į kurią niekas negali įsikišti be asmens sutikimo. Teisės į privatų gyvenimą evoliucioanavimas kaip į savarankišką teisės ginamą vertybę buvo pagrįstas žmogaus, kaip socialinės būtybės, poreikiu apsisaugoti nuo nepagrįsto kitų asmenų kišimosi į asmeninius reikalus⁸⁴. Kartu šioje pačioje nutartyje buvo pažymėta, kad vieno asmens privatumas susiliečia ir gali susitapatinti su kito asmens privatumu. Tiek sudarant ir vykdant sutartį, tiek pokalbyje dėl sutarties vykdymo susiliečia abiejų asmenų interesai ir pokalbyje dalyvaujantiems asmenims pokalbio turinys tampa bendru. Todėl į šiuos aspektus turi būti visados atsižvelgiama sprendžiant bylas dėl asmens privataus gyvenimo neliečiamumo.

Siekiant susidaryti išsamesnį vaizdą dėl šio principo, būtina jį panagrinėti pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau tekste EŽTK) prizmę. Taigi EŽTK 8 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą – viena pagrindinių pilietinių teisių, pripažįstama ir

⁸⁴ Aukščiausiojo Teismo 2002-11-20 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1406/2002 m.;

saugoma ne vien daugelio valstybių nacionalinės, bet ir tarptautinės teisės⁸⁵. EŽTK 8 straipsnio j dalyje nurodomas šios teisės (pabrėžtina, kas teisė ir principas šioje dalyje vartojami kaip sinonimai, nes jų prasmė yra tapati) turinys, o 8 straipsnio 2 dalyje – išdėstyti galimi jos apribojimo atvejai.

Bene geriausiai privataus gyvenimo turinys atsispindi 2003 metų Europos žmogaus teisių teismo (toliau tekste Teismas) sprendime Van Kuck⁸⁶ byloje, kur Teismas apibendrina savo praktiką šiuo klausimu: „Kaip Teismas turėjo progos pastebėti, privataus gyvenimo apibrėžimas yra plati sąvoka, kurios neįmanoma išsamiai apibrėžti. Į ją įeina fizinis ir psichologinis žmogaus integralumas. Ji kartais gali apimti asmens fizinio ir socialinio identiteto aspektus. Tokios sritys kaip lytinė orientacija bei lytinis gyvenimas patenka į EŽTK 8 straipsnio ginamą sferą. EŽTK 8 straipsnis taip pat saugo teisę į asmens vystymąsi ir teisę sukurti ir plėtoti ryšius su kitais žmonėmis ir išoriniu pasauliu“. Apibendrinant svarbu pabrėžti, kad privataus gyvenimo sąvokos negalima tapatinti su amerikiečių autorių dažnai vartojamu „teisės būti paliktam ramybėje“ („the right to be left alone“) supratimu. EŽTK 8 straipsnio atveju privatus gyvenimas reiškia ir teisę likti vienam netrukdam kitiems, ir teisę nustoti būti vienam ir užmegzti ryšius su kitais⁸⁷.

Asmens duomenų apsaugos problemos ir jų tarptautinis aspektas šiuo metu nusipelno itin didelio dėmesio. Informacija, susijusi su privačiu asmens gyvenimu, tampa svarbi ne vien valstybėms, siekiančioms nusikaltimų prevencijos ar valstybės saugumo tikslų, bet ir komerciniams subjektams. Ypač reikšmingas ir informacinių technologijų revoliucijos aspektas, kurios viena pasekmių – neįtikėtinai paprastas asmens privatumo ribų peržengimas⁸⁸. 1980 metais Ekonominio Bendradarbiavimo ir Plėtros Organizacija (OECD) priėmė Rekomendaciją dėl Asmens privatumo apsaugos ir asmens duomenų judėjimo tarp valstybių narių gairių⁸⁹. Paminėtina, jog asmens duomenų ir asmeninės informacijos apsaugos klausimas pagal EŽTK 8 straipsnį kyla keliais aspektais. Visų pirma, valstybei ar jos specializuotoms institucijoms renkant ir kaupiant duomenis apie konkrečius asmenis, dažniausiai nusikaltimų prevencijos arba nacionalinio saugumo tikslais. Antra, dažnai problemų kelia tokios informacijos konfidencialumas, tai yra asmens galimybė susipažinti apie jį sukaupta informacija iš vienos pusės ir galimybė visuomenei susipažinti su valstybės registruose sukaupta informacija. Trečia,

⁸⁵ Šios teisės kilmė siejama su individo atsiskyrimu nuo bendruomenės, prasidėjusiu dar Antikoje ir sparčiai besivystančiu iki šiol.

⁸⁶ Van Kuck v. Germany, App. 35968/97, Judgement of 12 June, 2003;

⁸⁷ Renucci J.F. Droit Européen des de l'Homme, 2e edition, Paris, 2001, p. 133;

⁸⁸ Civilka M. Asmens duomenų apsaugos teisinis reguliavimas Interneto kontekste // <http://itc.tf.vu.lt> ;

⁸⁹ <http://www.oecd.org/dsti/sti/it/secur/prod/PRIV-EN.htm> ;

nagrinėtinas valstybės vykdomas individų sekimas pasiklausant telefono pokalbių, filmuojant, fotografuojant ir pan.

Trumpai aptarus šį principą/teisę, būtina taip pat paminėti ir jos ribojimo galimybes. Tai numato EŽTK 8 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtinta, kad teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą galim riboti valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat kai tai būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Taigi, pirma, būtina nustatyti, ar valstybės veiksmai numatyti nacionalinės teisės. Žodis „įstatymas“ šiuo atveju turėtų būti suprantamas plačiaja prasme, nors tokia Teismo pozicija doktrinoje ginčijama⁹⁰. Antra, kišimasi į privatų ar šeimos gyvenimą nustatanti norma turi būti prieinama. Sunday Times byloje⁹¹ Teismas nurodė, kad prieinamumas reiškia, kad asmuo turi turėti tinkamą nuorodą, priklausomai nuo teisės normų, taikomų konkrečiu atveju. Trečia, teisės norma turi būti pakankamai konkreti, kad leistų asmeniui protingai numatyti pasekmes, kurias gali sukelti jo veikla.

EŽTK 8 straipsnio reikalavimų laikymasis Lietuvoje vertintinas pozityviai, sustoti tikrai neverta. Ne mažiau svarbu, kad valstybės institucijos netraktuotų Teismo pripažintų Konvencijos pažeidimų kaip tam tikro pralaimėjimo ar nesėkmės. Teismo sprendimas turėtų būti vertinamas kaip gairės arba pagalba valstybei vykdant pareigą užtikrinti žmogaus teises. Gali nuskambėti paradoksaliai, bet valstybė ne tik neturi teisės riboti informacijos apie žmogaus teisių apsaugos galimybes, bet ir privalo skatinti visuomenės sąmoningumą ginant savo teises. Konvencijos pagrindu sukurtos sistemos tikslas nėra supriešinti valstybę ir asmenis. Efektyvus dialogas nacionaliniu lygiu naudingiausias ir individams, ir valstybei: pirmieji išvengia ilgų ir sudėtingų Konvencijos procedūrų, o valstybė – viešo pasmerkimo ir pareigos atlyginti pažeidimu padarytą žalą.

Nesikišimo į privačius reikalus principas nėra absoliutus ir turi savo ribas. Kaip antai, Konstitucijos 22 straipsnio nuostata, kad niekas nepatirtų neteisėto ir savavališko kišimosi į asmens asmeninį gyvenimą, nereikėtų suprasti kaip absoliutaus draudimo kai kuriais atvejais riboti asmens privataus gyvenimo neliečiamumą. Darytina išvada, kad šis principas yra negatyvus, tačiau šiuo atveju sąvokos „negatyvus“ nereikėtų suprasti kaip „neigiamas“. Apskritai civilinės teisės principas jau savaime negali būti neigiamas, nes jis padeda apsaugoti žmogaus

⁹⁰ Kaip antai, Alkema E.A. Studies on European Human Rights, p. 42, teigia, kad „įstatymas“ turėtų apsiriboti vien įstatymų leidžiamosios valdžios aktais;

⁹¹ Sunday Times v. The United Kingdom, Series A No. 217, Judgement of 26, April, 1979 m.;

teisės ir interesus. Šis principas įtvirtina ne leidžiamąjį pobūdžio veiksmus, bet numato, kaip elgtis negalima.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nesikišimo į privačius reikalus principas siejasi su konstitucine laisve reikšti mintis ir įsitikinimus. Praktikoje dažnai šie du principai susikerta. Tačiau reikia visą laiką turėti omeny, kad informacijos laisvė nėra beribė, ir viena iš jos ribojimo sąlygų yra būtent nesikišimo į privačius santykius principas. Aukščiausiasis Teismas dar 1998 metų gegužės 15 d. apžvalgoje pažymėjo, kad bylos dėl asmens garbės ir orumo bei privataus gyvenimo neliečiamumo gynimo yra sudėtingos ir tai sąlygoja ta aplinkybė, kad teismai, nagrinėdami šias bylas, turi surasti pusiausvyrą tarp asmens teisės į garbę ir orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą ir informacijos laisvės, atsižvelgiant į šių teisių ribojimo pobūdį ir apimtį. Suteikus nepagrįstą prioritetą vienai šių subjektinių teisių, būtų pažeistos kitos teisės⁹².

⁹² Aukščiausiojo Teismo 1998-05-15 apžvalga „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“; Nr. 1;

2.5. TEISINIO APIBRĖŽTUMO PRINCIPAS

Pasak civilinės teisės specialisto V.Pakalniškio, teisinis apibrėžtumas glaudžiai siejasi su teisėtų lūkesčių principu bei jo įgyvendinimu. Teisinio apibrėžtumo principas remiasi konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris, kaip nurodo Konstitucinis Teismas 2001 m. liepos 12 d. nutarime, reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus ir teisėtus lūkesčius.

Nagrinėjant šį principą, svarbus yra LR CK 1.7 straipsnis, kuris įtvirtina dvi principines nuostatas, o būtent:

- 1) galioja tik įstatymų nustatyta tvarka paskelbti civiliniai įstatymai ir kiti civilinius santykius reglamentuojantys teisės aktai;
- 2) civiliniai įstatymai ir kiti civilinius santykius reglamentuojantys teisės aktai neveikia atgaline tvarka.

Remiantis šiomis nuostatomis sudaromos prielaidos visiems asmenims susipažinti su teisės aktais ir būti garantuotiems, kad prieš juos nebus panaudoti tokie įstatymai ar kiti teisės aktai, kurių jis negalėjo žinoti, ar teisinių santykių turinį pakeis naujai priimti įstatymai, kurie, atsirandant jo teisėms ir pareigoms, dar negaliojo. Kiekvienam rūpestingam ir protingam asmeniui sudaromos tinkamos sąlygos susipažinti su tų santykių, kuriuose jis dalyvauja, teisiniu reglamentavimu.

Teisinio apibrėžtumo principas yra svarbus sutarties laisvės principui. Kaip antai, vienas iš šio principo aspektų reikalauja, kad civiliniai įstatymai nebūtų taikomi atgaline tvarka.

Teisinio apibrėžtumo, arba teisinio aiškumo, principas yra atėjęs iš Europos Sąjungos teisės, todėl jo turinį būtina aiškinti remiantis Europos Teisingumo Teismo praktika, kuri šį principą ir yra suformulavusi. Komentare nurodoma, kad teisinio apibrėžtumo, arba teisinio aiškumo, principo turinį sudaro penkios idėjos:

- 1) pagarba įgytoms teisėms, tai yra teisėtai įgytas civilines teises privalu pripažinti, gerbti ir ginti. Kaip antai, būtina ginti sąžiningo įgijėjo nuosavybės teisę, todėl daiktą iš sąžiningo įgijėjo galima išreikalauti tik išimtiniais atvejais (LR CK 4.96 straipsnis). Be to, šis principas taip pat reiškia, kad būtina gerbti ne tik pagal Lietuvos, bet ir pagal užsienio

valstybės teisę įgytas civilines teises. Todėl šis principas reikalauja teisingai taikyti kolizines normas, reglamentuojančias taikytinos teisės nustatymo klausimus;

- 2) draudimas taikyti civilinius įstatymus atgaline tvarka;
- 3) pagrįstas tikėjimas, arba teisėti lūkesčiai, tai yra draudimas pernelyg dažnai keisti civilinius įstatymus, verslo sąlygas ir t.t. Šis principas reikalauja, kad asmuo, veikdamas šiandien, turėtų garantiją, jog ir toliau civilinių teisinių santykių reglamentavimas drastiškai nepasikeis;
- 4) suprantamos kalbos reikalavimas, tai yra tiek teisės normas, tiek individualius sprendimus, pavyzdžiui, išduoti licenciją ar jos neišduoti, būtina formuluoti ir reikšti aiškia, suprantama kalba;
- 5) senaties termino taikymo reikalavimas, tai yra civilinės atsakomybės ar kitų neigiamų teisinių padarinių civilinių teisinių santykių subjektams negalima taikyti pasibaigus ieškinio senaties terminams, o civilines teises galima įgyvendinti tik neperžengiant ieškinio senaties termino ribų, išskyrus atvejus, kai ieškinio senatis apskritai netaikoma. Būtent tokia nuostata siekiama užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą ir jų subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumą.

Konstitucinio Teismo praktikoje pabrėžiama, kad teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principai, kaip teisinės valstybės principo turinį formuojančios teisinės vertybės, kelia tam tikrą ir teisinio reglamentavimo proceso reikalavimų. Kaip antai, Konstitucinis Teismas 2001 m. gruodžio 18 d. nutarime nurodo, kad teisinio reguliavimo pataisomis turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas, o 2001 m. liepos 12 d. nutarime šią nuostatą papildė nuostata, kad pagal teisėtų lūkesčių principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų bei normų, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių. Teisinis apibrėžtumas užtikrina teisinių santykių stabilumą ir sudaro prielaidas planuoti ūkinę veiklą⁹³.

⁹³ J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, Vilnius, 2004 m., P. 64;

2.6. PROPORCINGUMO IR TEISĖTŲ LŪKESČIŲ PRINCIPAS

Anot V.Pakalniškio, teisėtų lūkesčių principas taip pat kilęs iš Vokietijos teisinės sistemos ir įtvirtintas Europos Sąjungos teisėje. Jis reiškia, jog tuomet, kai galiojantys įstatymai ir jų taikymo praktika suteikia prielaidas asmeniui tikėti, kad jis veikdamas vadovaudamasis galiojančiais įstatymais gali siekti tam tikrų tikslų, tokio asmens lūkesčiai turi būti apsaugoti.

Šis, kaip ir proporcingumo principas, iš esmės reglamentuoja valstybės ir privačių asmenų santykius drausdamas valstybei panaudoti savo politinės valdžios galią pažeidžiant privačių asmenų interesus. Kaip antai, Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų teisėtų lūkesčių apsaugos principo turinį atskleidžia kaip „valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės prisiimtų įsipareigojimų“⁹⁴.

Pabrėžtina, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra suformulavęs nuostatą, kad šis principas taikomas, jeigu asmuo veikė „protingai ir nuovokiai“, tai yra negalėjo ir neturėjo numatyti, kad bus priimtas aktas, priešingas jo lūkesčiams, ir jei lūkesčiai buvo teisėti. V.Pakalniškis pabrėžia, kad šio principo (teisėtų lūkesčių) pirminė paskirtis yra apsaugoti privatų asmenį nuo valstybės, šis principas gali būti taikomas ir įgyvendinant civilinius teisinius santykius tarp privačių asmenų.

Proporcingumo principui pradžia taip pat yra davusi Vokietijos civilinė teisė, tačiau jis taip pat šiuo metu yra įtvirtintas ir kitų valstybių civiliniuose įstatymuose, Europos Sąjungos teisės aktuose. Proporcingumo principo pagrindinė paskirtis yra užtikrinti, kad valdžios institucijos išlaikytų tinkamą proporcingumą tarp tikslų, kuriuos reikia pasiekti, ir priemonių, kurias galima panaudoti siekiant šių tikslų. Šio principo taikymas ir privatiems santykiams leidžia įgyvendinti civilinio teisinio santykio šalių interesų pusiausvyrą.

Proporcingumo principas priklauso daugiau viešajai teisei ir reiškia, kad įstatymų leidėjo ir kitų valstybės institucijų veiksmai ir taikomos priemonės, pvz., tam tikrų ribojimų, draudimų įvedimas, turi būti proporcingi siekiamiems tikslams. Visuomenės gaunama nauda turi būti didesnė už praradimus, patiriamus dėl vienokių ar kitokių valdžios veiksmų.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad proporcingumo principas visais atvejais reikalauja interesų – tiek viešojo, ir privataus, tiek privačių – pusiausvyros, tai yra būtina tam tikra „aukso

⁹⁴ Konstitucinio Teismo 2003-03-04 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;

vidurio“ paieška. LR CK 4.100 straipsnis numato, kad turtą iš savininko galima paimti tik siekiant patenkinti viešąjį, tai yra visuomenės, o ne kito asmens privatų interesą arba nukreipiant išieškojimą į kitą turtą, taip pat taikant turtines sankcijas už teisės pažeidimą. Kitas LR CK straipsnis (LR CK 2.23 straipsnis) numato, jog kištis į asmens privatų gyvenimą galima tik visuomenės saugumo sumėtimais ar siekiant apginti kitas vertybes.

Negalima apsiriboti tik šiuo proporcingumo principo aspektu. Būtina atkreipti dėmesį ir į kitą proporcingumo principo pusę – protingumą. Elgtis nepažeidžiant proporcingumo principo reiškia elgtis protingai. Paminėtina, jog civilinėje teisėje ypač svarbu užtikrinti civilinių teisinių santykių subjektų turtinių interesų pusiausvyrą. Būtent šiam tikslui LR CK normos numato daugybę institutų, kaip antai, šalių esminės nelygybės institutas leidžia išlyginti sutarties šalių turtinių interesų pusiausvyrą (LR CK 6.228 straipsnis).

Apibendrinant galime teigti, jog proporcingumo principas reikalauja, kad būtų elgiamasi pagal tam tikras taisykles, tai yra valstybė valdžios institucijų veiksmai ir taikomos priemonės turi būti proporcingi siekiamiems tikslams. Taip pat proporcingumo principas turi būti taikomas protingai. Panašias išvadas galima daryti ir iš teisėtų lūkesčių principo, kuris numato, kad galiojantys įstatymai ir jų taikymo praktika suteikia prielaidas asmeniui tikėti, kad jis veikdamas vadovaudamasis galiojančiais įstatymais gali siekti tam tikrų tikslų, kurių jis protingai ir tikisi pasiekti.

2.7. NELEISTINUMO PIKTNAUDŽIAUTI TEISE PRINCIPAS

Civilinė teisė garantuoja ne tik civilinių pareigų įvykdymą, bet ir nustato ir civilinių teisių įgyvendinimo, tai yra asmens, turinčio teisę reikalauti iš kito asmens atlikti jo naudai tam tikrus veiksmus, elgesio ribas ir sąlygas. Šis principas siekia apsaugoti civilines pareigas turinčią civilinio teisinio santykio šalį nuo nesąžiningų ir nepagrįstų reikalavimų, kuriais kita šalis siekia ne patenkinti savo interesą, o turi tikslą sutrukdyti kito asmens normalią gyvenimo tėkmę ir pan.

Neleistinumo piktnaudžiauti principo turinys atskleistas LR CK 1.137 straipsnio 3 dalyje, kurioje nurodyta, kad draudžiama piktnaudžiauti savo teise, tai yra draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Žalos padarymas kitiems asmenims piktnaudžiaujant teise yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę. Jeigu asmuo piktnaudžiauja subjektine teise, teismas gali atsisakyti ją ginti. Taigi kiekviena teisė turi savo socialinį tikslą. Kiekvienas žmogus gali laisvai ir nevaržomai įgyvendinti savo teises tol, kol nepažeidžia imperatyvių teisės normų nustatytų reikalavimų ir kito asmens teisių bei teisėtų interesų.

Galima būtų išskirti daug piktnaudžiavimo teise pavyzdžių. Kaip antai, įmonė, užimanti rinkoje vyraujančią padėtį ir siekianti sužlugdyti savo konkurentus, naudoja neleistinas priemones; nedaug akcinės bendrovės/uždarosios akcinė bendrovės akcijų turintis akcininkas, keršydamas bendrovei ir akcininkų daugumai už tai, kad nuspręsta neišmokėti dividendų ir skirti pelną investicijoms, inicijuoja bendrovei keliolika bylų ir pan.

Komentare teigiama, kad piktnaudžiavimas teise kartu reiškia ir pagrindinių civilinės teisės principų – sąžiningumo, protingumo, pažeidimą, nes nesąžiningai ir neprotingai besielgiantis asmuo piktnaudžiauja savo teise, ir atvirkščiai.

Savaime suprantama, kad bet kuri subjektinė teisė turi ribas, kurios bendriausiai nustatytos Konstitucijos 28 straipsnyje. LR CK 1.137 straipsnio 2 dalis įtvirtina bendrą nuostatą, kad įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Darytina išvada, kad jeigu asmuo realizuoja savo subjektinę teisę pažeisdamas šias ribas, tai pasireiškia kaip piktnaudžiavimas. Asmuo, kuriam įstatymas suteikia didesnės apimties teises, tuo pačiu privalo vykdyti ir didesnius įsipareigojimus, kurių būtina laikytis, kad įgyvendinant šias teises, nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai.

Piktnaudžiavimas teise gali turėti tiesioginį tikslą padaryti žalos kito asmens teisėms ar teisėtims interesams, tačiau šio tikslo gali ir nebūti, tačiau objektyviai žala gali atsirasti. Piktnaudžiaujant teise galimos kelios pasekmės. Pirma, jei asmuo piktnaudžiauja savo teise, teismas gali atsisakyti ginti šią subjekcinę teisę. Piktnaudžiavimas teise yra neteisėtas elgesys, todėl teisė negina ir negali ginti asmens, piktnaudžiaujančio teise, interesų. Antra, jei piktnaudžiaujant teise padaryta žalos kitam asmeniui, piktnaudžiaujančiam teise asmeniui turi būti taikoma civilinė atsakomybė.

V.Mikelėnas nurodo, kad piktnaudžiavimo teise institutas žinomas daugumai valstybių teisei, teisės doktrinai ir teismų praktikai, bet šio principo turinys įvairiose valstybėse skirtingas⁹⁵. Kontinentinėje teisėje šis institutas yra labiau išplėtotas negu bendrojoje teisės sistemoje.

Aukščiausiasis Teismas ne kartą buvo nagrinėjęs ginčus, kur buvo piktnaudžiaujama įstatymų suteikiamomis teisėmis. Aukščiausiasis teismas sprenddamas bylas dėl piktnaudžiavimo teise rėmėsi taip pat ir Europos žmogaus teisių teismo praktika⁹⁶. Taip pat paminėtina, jog vienoje iš savo nutarčių, kurioje kreditoriai skundė antstolio veiksmus dėl neparduoto ar neparduotino iš varžytinių turto įkainavimo rezultatu, Aukščiausiasis Teismas pažymi, jog turto pardavimo iš varžytinių ir perdavimo kreditoriui turto už pradinę įkainojimo sumą veiksmai yra kreditoriaus ir skolininko teisių garantija, o šių normų laikymasis apsaugo išieškotoją nuo piktnaudžiavimo teise vykdymo metu⁹⁷.

Gyvenant intensyvių technologijų tobulėjimo amžiuje, paminėtina, jog atsiranda vis didesnė terpė pasireikšti piktnaudžiavimui telekomunikacijų srityje. Piktnaudžiavimui pasireikšti didžiausia terpė yra internetas. Aukščiausiasis Teismas konstatuoja, „jog kiekviena teisė, taip pat ir teisė perduoti informaciją šiuolaikinių telekomunikacijos priemonių pagalba, nėra absoliuti. Taigi teisė perduoti informaciją internetu nėra absoliuti ir gali būti įstatymu ribojama, jeigu toks ribojimas būtų pateisintas siekiant apginti viešą interesą, kitų asmenų teises ir teisėtus interesus. Antra vertus, teise perduoti informaciją internetu, kaip ir bet kokia kita teise, negalima piktnaudžiauti, tai yra panaudoti subjekcinę teisę priešingai jos paskirčiai, realizuojant ją neleistinomis priemonėmis ar būdais ar darant žalą kitiems asmenims“⁹⁸.

Kitas iš piktnaudžiavimo teise internetu pavyzdys būtų nepageidaujamos, neprašytos komercinio pobūdžio informacijos siuntinėjimas dideliais kiekiais, kuri galima pavadinti

⁹⁵ Mikelėnas V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos // Justitia, 1996 m., Nr. 1-2, P.10;

⁹⁶ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-961/2001 m.; Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-34/2001 m.;

⁹⁷ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2002 m.;

⁹⁸ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-927/2001m.;

internetu šiukšlinimu (ang. Spam). Tokiais atvejais nepagrįstai trikdoma informacijos gavėjų veikla, nepageidaujama žinučių skaitymui yra gaišamas laikas, už tokios informacijos priėmimą tenka mokėti patiems gavėjams, nors šie tos informacijos neprašė ir nesiekė gauti, dėl didelio tinklų apkrovimo gali sutrikti kokybiškas kitos informacijos perdavimas.

Apibendrinant teigiama, jog piktnaudžiavimas teise yra civilinės teisės įgyvendinimas tokiu būdu ir tokiomis priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeidžia ar varžo kitų asmenų teises ar įstatymo saugomus interesus ar daro žalą kitiems asmenims arba prieštarauja įgyvendinamos teisės paskirčiai.

2.8. VISOKERIOPOS CIVILINIŲ TEISIŲ TEISMINĖS GYNYBOS PRINCIPAS

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą⁹⁹. Teisminės gynybos garantija reiškia asmens teisę kreiptis į teismą su skundu, prašymu ar pareiškimu ir kartu teismo pareigą – išnagrinėti tokį skundą ir priimti dėl jo teisėtą, teisingą ir pagrįstą sprendimą. Taigi ši teisė yra konstitucinis principas, kuris yra detalizuojamas atskiruose įstatymuose. Šis principas reiškia, jog kiekvienam teisės subjektui privalo būti užtikrinta tokia jo pažeistų teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimo galimybė. Toks šios teisės Konstitucijoje įtvirtinimas reiškia, jog teisė kreiptis į teismą negali būti suprantama kaip kreiptis į teismą tik civilinio proceso tvarka, o turi būti suprantama taip pat kaip teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos administracine ar baudžiamojo proceso tvarka.

LR CK 1.2 straipsnio 1 dalyje numatytas principas detalizuoja Konstitucijos 30 straipsnio nuostatas, papildydamas jį civilinėmis teisėmis. Pabrėžtina, kad visiems asmenims yra garantuojama teisminė gynyba bei jos prieinamumas. Ši asmens (tiek fizinio, tiek juridinio) teisė yra įtvirtinta daugelyje dokumentų – tiek nacionalinių, tiek tarptautinių. Kaip antai, šią teisę mini 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁰⁰ 2 straipsnio 3 dalis, 1950 m. lapkričio 04 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 ir 13 straipsniai. Ne išimtis yra ir Lietuvos Respublikos teisės aktai – Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 30 straipsnis, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 5 straipsnis, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 4 straipsnis. Pabrėžtina, kad ši teisė taip pat yra minima ir tarpukario Lietuvos teisės aktuose, kaip antai 1918, 1922, 1938 metų Konstitucijose. Visuose šiuose teisės aktuose šios nagrinėjamos asmens teisės traktuotės skiriasi, tačiau jos esmė yra ta,

⁹⁹ Būtina aptarti kelis atskirai Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies niuansus. Kaip antai, Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Taigi, kaip matyti, Konstitucijoje kalbama apie galimybę teismo tvarka ginti pažeistas konstitucines teises ir laisves, tačiau neišvengiamai šį principą būtina suprasti gerokai plačiau, nes Konstitucija įtvirtina tik kai kurias svarbiausias asmens teises, o kitas teises ar laisves nustato kiti įstatymai ar juos lydintieji teisės aktai. Labai svarbu, kad Konstitucija įtvirtintų „asmens“ sąvoką, o ne „žmogaus“, nors šis straipsnis yra Konstitucijos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodyne (R. Mockevičius. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas // Vilnius, 2002 m., p. 34) pateikiamas toks asmens apibūdinimas – fizinis asmuo (individas), ar fizinių asmenų grupė, juridinis asmuo, kitas asmuo, neturintis juridinio asmens teisių. Taigi sąvoka „asmuo“ apima tiek fizinį, tiek juridinį asmenį. Pastebėtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta norma apima ir kitų valstybių asmenų teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos įstatymo nustatyta tvarka. Jeigu Konstitucijos rengėjai šiame Konstitucijos straipsnyje būtų pasirinkę „žmogaus“ sąvoką, tai tokiu atveju į teismą galėtų kreiptis tik fizinis asmuo dėl jo pažeistų teisių ir būtų eliminuojami juridiniai asmenys. Tačiau buvo pasirinkta sąvoka „asmuo“, kuri apima visus fizinius bei juridinius asmenis;

¹⁰⁰ Žinios, 2002 m., Nr. 77;

kad kiekvienam asmeniui, manančiam esant pažeistas jo teises, yra garantuojama ir prieinama teisminė gynyba.

Šio principo esmė ta, kad asmuo turi teisę teisme ginti bet kurią savo pažeistą civilinę subjektinę teisę. Šį principą yra pabrėžęs tiek Konstitucinis Teismas, tiek Aukščiausiasis Teismas.

Kaip antai, Konstitucinis teismas konstatuoja, jog konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus¹⁰¹. Tai taip pat patvirtina ir kiti Konstitucinio Teismo nutarimai, kaip antai, 2002 m. liepos 2 d., 2002 m. spalio 23 d., 2004 m., rugpjūčio 17 d.¹⁰². Būtent tik teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme nuo kitų asmenų neteisėtų veiksmų, taip pat nuo valstybės institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų¹⁰³. Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį asmeniui turi būti garantuojama teisė turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą; šią teisę turi kiekvienas asmuo; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso; asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne. Be to, asmens teisės turi būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų.

Asmens teisių ir laisvių teismo gynybos garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriama konstitucinio teisminės valstybės principo turinio elementas.

Pasak Konstitucinio teismo, teisė kreiptis į teismą yra absoliuti. Šios teisės negalima apriboti ar paneigti. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Teisės aktais turi būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka. Tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme. Būtent teisinis reguliavimas, įtvirtinantis asmens teisės į savo teisių ir laisvių teisminę gynybą įgyvendinimo tvarką, turi atitikti iš konstitucinio teisminės valstybės principo kylantį teisinio aiškumo reikalavimą. Kad asmuo iš tikrųjų galėtų įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ir laisvių pažeidimo, įstatymų leidėjas privalo įstatymuose aiškiai nustatyti, kaip ir į kokią teismą asmuo gali kreiptis.

¹⁰¹ Konstitucinio Teismo 2004-12-29 nutarimas;

¹⁰² <http://www.lrkt.lt>;

¹⁰³ Konstitucinio Teismo 1997-10-01 nutarimas;

Aukščiausiajam Teismui taip pat nesvetimas šis principas. Aukščiausiasis Teismas savose nutartyse¹⁰⁴ yra nagrinėjęs šį principą, kurio analizė nesiskiria nuo Konstitucinio Teismo pateikiamų argumentų.

Pasakytina tai, kad šio principo įgyvendinimo civilinėje teisėje ypatumus sąlygoja civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo metodo specifika – civilinių teisių turėtojo autonomiškumas ir veikimas savo valia (nesikišant į jo reikalus kitiems tiek privatiems, tiek viešiesiems – valstybės ar savivaldos institucijų pareigūnams). Asmenys savo nuožiūra laisvai naudojami civilinėmis teisėmis, tarp jų ir teise į gynybą.

Apibendrinant galima teigti, kad visokeriopo civilinių teisių gynimo principo esmė yra ta, kad teismas pagal savo kompetenciją turi pritaikyti veiksmingiausias priemones, kad asmens pažeistos teisės būtų visapusiškai atkurtos. Kaip antai, jeigu buvo pažeistos piniginės prievolės, nukentėjusiajam turi būti priteista ne tik pinigų suma, kurią asmuo buvo skolingas, bet ir priteistos negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs. Be to, asmuo, kurio teisės ginamos, gali reikalauti iš pažeidėjo atlyginti patirtus nuostolius dėl teismo išlaidų bei prarasto laiko, o įstatymų numatytais atvejais gali reikalauti atlyginti ir neturtinę žalą.

¹⁰⁴ Aukščiausiojo Teismo nutartys civilinėse bylose: Nr. 3K-3-49/1999 m.; 3K-3-384/1999 m. ir kitos.

III. CIVILINIŲ TEISIŲ RIBOJIMO PRINCIPŲ ĮTVIRTINIMAS

Kiekvienas asmuo turi daugybę civilinių teisių, tačiau šios teisės nėra ir negali būti absoliučios. Tam tikrais atvejais ribojimai galimi, tačiau draudžiama riboti civilines teises kitaip nei įstatymo numatyta tvarka ar pagrindais. Šiuo principu siekiama apsaugoti visų asmenų interesus, viešąją tvarką, gerą moralę. Aukščiausiasis Teismas 2002-11-11 nutartyje nurodo, kad norint apsaugoti viešąjį interesą, reikia įsikišti į šalių privačius santykius ir riboti jų laisvą disponavimą savo galimybėmis¹⁰⁵. Konstitucinis Teismas taip pat šios srities neužmiršta ir šiuo klausimu pasisakė, kad asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrindumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamo teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas¹⁰⁶.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad civilinių teisių ribojimai galimi tik tam tikrais atvejais ir jeigu tai nustato įstatymas ir tik siekiant apsaugoti tam tikras teisės ginamas vertybes. Taigi išimčių iš šio principo negali nustatyti nei Respublikos Prezidentas savo dekretu, nei Vyriausybė nutarimu, nei kitais administraciniais aktais. Tam tikrais įstatymo numatytais atvejais civilines teises gali apriboti teismas.

LR CK 1.2 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad civilines teises gali apriboti tik įstatymai ar įstatymų pagrindu – teismas, jeigu toks apribojimas būtinas viešajai tvarkai, geros moralės principams, žmonių sveikatai ir gyvybei, asmenų turtui, jų teisėms ir teisėtiems interesams apsaugoti. Pagrindinė šio straipsnio esmė, kad negali riboti civilinių teisių kitaip nei įstatymo numatyta tvarka ar pagrindais. Komentare teigiama, kad šis principas reiškia, kad nė viena civilinė teisė nėra absoliuti. LR CK galima rasti daug civilinių teisių ribojimų. Kaip antai, siekiant apsaugoti kito sutuoktinio, nepilnamečių vaikų ir šeimos apskritai interesus, įstatyme nustatyti ribojimai sutuoktiniui laisvai disponuoti savo turtu (LR CK 3.85 straipsnis) ir pan.

Kaip ne kartą jau teigta, civilines teises gali riboti tik įstatymas. Joks kitas teisės aktas negali riboti civilinių teisių, o įstatymo pagrindu civilines teises gali riboti ir teismas. Pabrėžtina, kad tai Lietuvos teismams nėra naujiena. Teismams ne kartą teko spręsti bylas, kuriose reikėjo nustatyti, ar tam tikri veiksmai neriboja asmens civilinių teisių. Kaip antai, Aukščiausiasis Teismas 2002-06-05 nutartyje konstatuoja, jog „civiliniai teisiniai santykiai

¹⁰⁵ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1346/2002 m.;

¹⁰⁶ Konstitucinio Teismo 2000-06-13 nutarimas;

reguliuojami nesikišimo į privačius santykius principu, tačiau tokiam turtui, kaip žemės sklypas, yra būdingas valstybinis reguliavimo metodas. Valstybė gali riboti arba uždrausti kai kurių subjektų ūkinės veiklos teises ir laisves tik siekdama suderinti privačius ir viešuosius interesus, pastariesiems teikdama prioritetą¹⁰⁷.

Gali susidaryti įspūdis, kad gana dažnai taip pat ribojamos ir akcininkų teisės. Akcinės bendrovės ar uždarnosios akcinės bendrovės (patogumo dėlei tokiau vartojama akcinės bendrovės sąvoka) dalyviui – akcininkui – teises ir pareigas bendrovės atšvilgiu suteikia jo turimos šios bendrovės akcijos. Kaip antai, Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo¹⁰⁸ 18 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad akcininkui rašut pareikalavus, bendrovė ne vėliau kaip per 7 dienas nuo reikalavimo gavimo dienos privalo sudaryti akcininkui galimybę susipažinti ir (ar) pateikti kopijas šių dokumentų: bendrovės įstatų, metinės finansinės atskaitomybės ataskaitų, bendrovės veiklos ataskaitų, auditoriaus išvadų bei audito ataskaitų, visuotinių akcininkų susirinkimų protokolų ar kitų dokumentų, kuriais įforminti visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimai, stebėtojų tarybos pasiūlymų ar atsiliepmų visuotiniams akcininkų susirinkimams, akcininkų sąrašų, stebėtojų tarybos ir valdybos narių sąrašų, kitų bendrovės dokumentų, kurie turi būti vieši pagal įstatymus, taip pat stebėtojų tarybos ar valdybos posėdžių protokolų ar kitų dokumentų, kuriais įforminti šių bendrovės organų sprendimai, jei šiuose dokumentuose nėra komercinės (gamybinės) paslapties. Atsisakymą pateikti dokumentus bendrovė turi įforminti raštu, jeigu akcininkas to pareikalauja.

Taigi šis Akcinių bendrovių įstatymo straipsnis nustato vieną iš neturtinių akcininko teisių – gauti informaciją apie įmonės veiklą. Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad akcininko teisė į informaciją nėra absoliuti ir gali būti ribojama¹⁰⁹. Šioje nutartyje Aukščiausiasis Teismas pažymi, kad akcininko teisės į informaciją apimtis priklauso nuo akcininko dalies bendrovės įstatiniame kapitale. Tačiau tai nėra vienintelis pagrindas akcininko teisės į informaciją ribojimui. Pažymėtina, jog įstatymų leidėjas nustatė, kad akcininkas, turintis atitinkamą dalį bendrovės įstatiniame kapitale, gali gauti visą informaciją ir ši teisė jam nėra ribojama. Tačiau klausimas iškyla dėl akcininko, kuris turi tik mažą dalį bendrovėje. Tokiu atveju, kad jam ši teisė būtų ribojama, būti bendrovėje nustatyti komercinių paslapčių sąrašą (to dažna įmonė neturi), ir tik tokiu atveju smulkiajam akcininkui gali būti ribojama teisė gauti informaciją.

Kitas civilinių teisių ribojimo pavyzdys – tai kai teismas apriboja asmens veiksnumą. Teismas taip pat gali riboti civilines teises, siekdamas apginti kito žmogaus privatų

¹⁰⁷ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-836/2002 m.;

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žinios, 2003 m., Nr. 123;

¹⁰⁹ Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-801/2002 m.;

gyvenimą. Būtina skirti civilinių teisių ribojimą nuo tokių situacijų, kai dėl teisinės prigimties pati civilinė teisė yra ribota, tai yra įstatyme nustatytos tam tikros teisės įgyvendinimo ribos arba teisei įgyvendinti reikia kito asmens leidimo ar sutikimo. Tokie atvejai galimi, kai įstatyme nustatytos tam tikros teisės įgyvendinimo ribos arba teisei įgyvendinti reikia kito asmens sutikimo ar leidimo.

Apibendrinant šią dalį pasakytina, kad riboti asmens civilines teises galima, tačiau tai turi būti daroma tik ypatingais atvejais. Kitas labai svarbus momentas yra tas, kad civilines teises galima riboti tik įstatymais arba tai gali padaryti teismas. Negalios civilinių teisių ribojimas, jeigu tai bus padaryta kitu teisės aktu. Draudimo riboti civilines teises principas yra svarbi žmogaus teisių apsaugos išraiška. Tačiau, kaip ir bet kuris kitas principas, jis nėra absoliutus ir turi savo ribas. Ribojimai yra galimi tik jeigu jie neprieštaruja Konstitucijai ir kitiems teisės aktams.

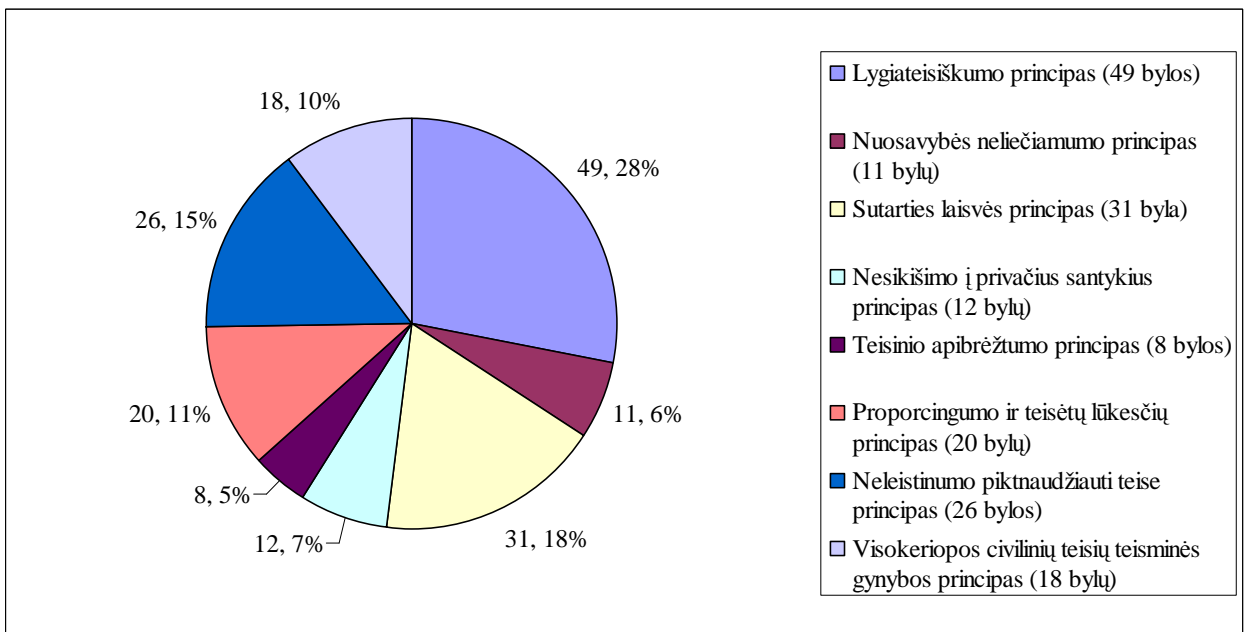
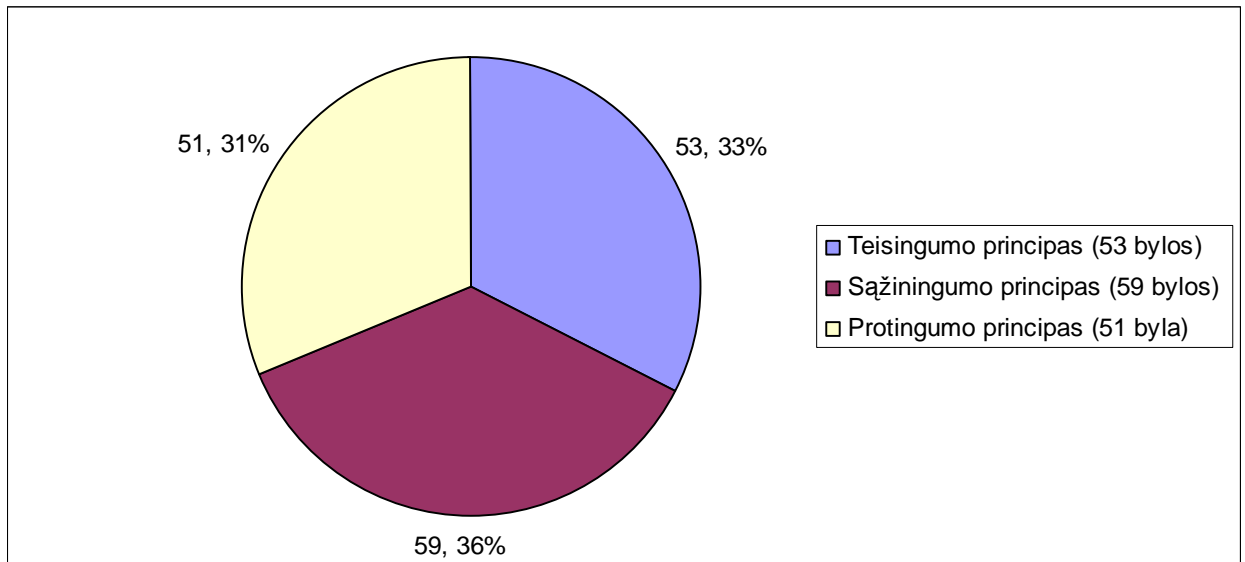
IŠVADOS

Apibendrinant tai, kas aukščiau išdėstyta, pažymėtina, kad Lietuvos teismai privalo laikytis civilinės teisės principų nagrinėdami civilines bylas ir juos taikyti ne „pro pirštus“, o pagal taisykles, nes tik tai gali garantuoti teisingo sprendimo priėmimą. Tačiau, kaip bebūtų gaila, dar vis tenka pripažinti, kad teismų veikloje kartais pasitaiko atvejų, kai civilinės teisės principai yra ignoruojami arba neteisingai interpretuojami. Išnagrinėjus civilinės teisės principų turinio atskleidimą remiantis teismų praktika, darytinos tokios išvados:

- 1) Lietuvos Respublikai stojant į Europos Sąjungą, Lietuvos teisinė sistema buvo harmonizuojama ir tokiu būdu buvo perimami Europos Sąjungos teisės principai, kurie ir toliau įtakoja civilinės teisės principų aiškinimą bei taikymą. Dar Lietuvos Respublikai besiruošiant stoti į Europos Sąjungą, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse jau rėmėsi ir Europos Sąjungos atitinkamais principais.
- 2) Civilinės teisės principus galima būtų apibūdinti kaip vertybines orientacijas, pagal kurias turi veikti civilinių teisinių santykių dalyviai ir tuo pačiu įstatymų kūrėjai. Tačiau gyvenimas nestovi vienoje vietoje, socialinė elgsena kinta ir reikia vis papildomai aiškinti principus atsižvelgiant į pakitusią situaciją.
- 3) Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apibendrina kitų Lietuvos teismų (išskyrus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo) darbą ir formuoja vieningą praktiką, jis pirmasis ir pateikia konkretaus principo platesnį suvokimą, aiškinimą. Būtent per Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinės teisės principai yra daugiausia aiškinami, nes jie aiškinami remiantis konkrečia nagrinėjama situacija, kas leidžia pateikti išsamų principo turinio atskleidimą.
- 4) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne vienoje nutartyje yra teigęs, kad visi civilinės teisės principai yra lygiaverčiai; vadinasi, kuris nors vienas iš jų neturi pirmenybės kitų atžvilgiu bei negali būti vertinamas labiau negu kiti civilinės teisės principai. Tokiu atveju iširtų principų pusiausyra ir būtų pažeidžiamos asmenų teisės ar laisvės. Todėl yra tikslinga visus principus taikyti bei aiškinti atsižvelgiant į kitus principus, kad nebūtų pažeidžiama jų harmonija, pusiausyra.

- 5) Įgyvendinant civilinės teisės principuose išreikštas vertybes turi būti išlaikoma jų pusiausvyra, tiesiogiai taikant principus nė vienas jų negali būti sureikšminamas paneigiant kitų principų turinį.
- 6) Išanalizavus nagrinėjamas šiame darbe bylas, pabrėžtina, kad teismai tam tikrais atvejais taiko ir po vieną principą, tačiau jis taikomas atsargiai, kad nebūtų pažeidžiami kitų asmenų interesai. Vis tik daugiausia teismų sprendimuose principai yra taikomi kartu, sistemiškai, kaip principų visetas. Būtent tai įgalina teismą pateikti išsamią principų turinio analizę, kas taip pat įtakoja ne tik principų taikytojus, bet ir jų kūrėjus – įstatymų leidėją.
- 7) Civilinėje teisėje būtina skirti civilinės teisės santykių reglamentavimo ir įgyvendinimo principus. Nors tai skirtingi principai, tačiau jie labai glaudžiai tarpusavyje susiję, taigi visais atvejais yra nagrinėjami ir taikomi kartu. Tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse jie nėra kaip nors išskiriami, o naudojami sistemiškai, atsižvelgiant į nagrinėjamą situaciją.
- 8) Jeigu teismai naudotųsi civilinės teisės principais interpretuodami juos vienodai, būtų stiprinama visa teisinė sistema bei tuo pat laiku būtų laikomasi teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principų. Kuo daugiau bylų išspręs teismai taikydami principus, tuo bus didesnis pasitikėjimas visa Lietuvos teisine sistema bei mažiau teisinio nihilizmo. Tokiu būdu, laikydamiesi civilinės teisės principų teismai stiprina savo kaip teisingumo vykdytojo poziciją. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas stengiasi šią „spragą“ užpildyti
- 9) Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad civilines teises, paremtas civilinės teisės principais, kai kada galima riboti, tačiau tai turi būti daroma tik įstatymo pagrindu arba - išimtiniais atvejais - teismo sprendimu.
- 10) Visi civilinės teisės principai sąveikauja tarpusavyje: vienas kitą papildo arba riboja, konkuruoja tarpusavyje. Savaime suprantama, kad gyvenimas nestovi vietoje, todėl ir civilinės teisės principai tobulėja. Remiantis Lietuvos teismų sistema tikėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas su civilinės teisės mokslininkais pirmieji pateiks naujai naudojamo principo turinio aiškinimą, kas turės įtakoti civilinių santykių subjektus.
- 11) Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo internetiniame tinklapyje pateikiamas per 2004 metus išnagrinėtas bylas, kuriose buvo naudojami civilinės teisės principai, darytina išvada, kad daugiausia vis dėlto Lietuvos Aukščiausiasis Teismas naudoja nutartyse LR CK 1.5 straipsnyje reglamentuotus principus. Tai pagrindžia žemiau esantis grafikas, kuris iliustruoja, kiek kartų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai buvo

minimi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse per praeitus metus. Kitas grafikas parodo, kiek kartų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse buvo naudojami LR CK 1.2 straipsnyje įtvirtinti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai. Palyginus abu grafikus darytina išvada, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse daugiau remiasi civilinių santykių įgyvendinimo principais, o ne reglamentavimo.

SANTRAUKA

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas 1.2 straipsnyje įtvirtina civilinių teisinių santykių reglamentavimo principus. Šiame straipsnyje pateikiami tik principų pavadinimai, o jų turinys atskleidžiamas per kitus Civilinio kodekso straipsnius ar teismų praktiką.

Principų vaidmuo vis auga, nes jie yra tam tikros gairės, kuriomis turi sekti tiek įstatymų leidėjas, tiek teisėjas, sprenddamas bylą, tiek patys civilinių teisinių santykių subjektai. Todėl šiame darbe civilinės teisės principai atskleidžiami per teismų praktiką, tai yra kokį jų turinį ir supratimą savo priimamuose sprendimuose nustato teismai.

Pirmoje darbo dalyje pateikiama bendra civilinės teisės principų interpretacija - kas yra teisės principas, kartu pateikiant civilinės teisės principo sąvoką. Taip pat analizuojamos civilinės teisės principų funkcijos, kurios yra svarbios aiškinant pačių principų turinį. Tame pačiame skyriuje aptariamas santykis tarp civilinės teisės santykių reglamentavimo ir įgyvendinimo principų, nuosekliai pereinant prie kelių Europos Sąjungos principų, kurie padarė didžiausią įtaką Lietuvos civilinei teisei, kadangi buvo perkelti harmonizuojant mūsų teisės normas.

Antroje darbo dalyje kiekvienas civilinės teisės principas analizuojamas atskirai, jo analizė pateikiama remiantis mokslininkų nuomone bei teismų suformuluotomis taisyklėmis.

Paskutinėje darbo dalyje nurodomos civilinės teisės principų ribojimo galimybės ir būdai, kaip tai galima padaryti.

Pabrėžtina, kad negalima piktnaudžiauti suteikiamais principais, kadangi tada jie gali atsisukti prieš tokį asmenį ir jo teisės bus apribotos tų pačių principų pagalba.

SUMMARY

The 1.2 article of the Lithuanian Civil Code establishes the principles of the regulation of legal civil relations. Only the bare names of these principles are being presented in this article, while their content is revealed through the other articles of the Civil Code or through the judicial practice.

The importance of the principles keeps growing, since these seem to constitute certain basis which is equally to be relied upon as by legislation, so by judges (that deal with the case) or by the subjects of legal civil relations themselves. It follows that in the present work the principles of civil law are revealed through the judicial practice (i.m. what content and interpretation of the mentioned principles the court establishes in its litigations and judgments).

In the first part of the present work, general interpretation of the principles of civil law is presented, and, at the same time, in respect of that, the definition of a principle is clarified. There are analyzed as well the functions of the principles of civil law, these are essential in future while explaining the content of the principles themselves. The correlation between the regulation principles of civil law and enforcement principles of civil law is analyzed in the same part of the work; afterwards the author consequently passes on to some principles of European Union that caused enormous impact on the Lithuanian civil law, as they have been extrapolated within the harmonization of our provisions.

Each of the principles of civil law is analyzed in the second part of the present work; the analysis suggested is pursuant to the position of the academics and to the rules formulated by the judiciary.

Finally, in the last part of the present work the possibility of limiting of the principles of civil law and the ways of doing that are indicated.

It is essential to highlight the fact that nobody can abuse of the attributed principles since in this case they can turn against that kind of person and his rights will be limited with the help of the mentioned principles.

NAUDOTA LITERATŪRA

NORMINĖ LITERATŪRA

- 1) Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žinios, 1992 m., Nr. 32;
- 2) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žinios, 2000 m., Nr. 74;
- 3) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žinios, 2000 m. Nr. 89;
- 4) Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žinios, 2003 m., Nr. 123;
- 5) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1998 m.;
- 6) Europos socialinė chartija // Žinios, 2001 m., Nr. 49;
- 7) 1966 metų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Žinios, 2002 m., Nr. 77;
- 8) Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Tarptautinių dokumentų rinkinys // Vilnius, 1996 m.;

SPECIALIOJI LITERATŪRA

- 9) R.Balčikonis. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje // Jurisprudencija, 2003 m., t. 41(33);
- 10) J.Beatson. Anson's law of contract. – 28th edition, 2004 m., Oxford university press, UK;
- 11) M.J.Bonell. Commentary on the international sales law: the 1980 Viena Sales Convention. – Milan, Giuffre, 1987 m.;
- 12) W.Cairns. Europos Sąjungos teisės įvadas // Vilnius, Eugrimas, 1999 m.;
- 13) Civilinė teisė: vadovėlis // Kaunas, Vija, 1997 m.,
- 14) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. I knyga // Vilnius, Justitia, 2001 m.;
- 15) Civilka M. Asmens duomenų apsaugos teisinis reguliavimas Interneto kontekste // <http://itc.tf.vu.lt> ;
- 16) D. Gomien: Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas, Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, Vilnius, 1995.

- 17) J.Gumbis. Sutarties laisvės teisinės ribos. Daktaro disertacijos santrauka // Vilnius, 2002 m.,
- 18) Friedrich A. Von Haeyk. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė // Vilnius, 1998 m.
- 19) H.L.A.Hart. Teisės samprata // Pradai, 1997 m., Vilnius,
- 20) Hegelis. Teisės filosofijos apmatai. Vilnius, 1996 m.;
- 21) K.Jankauskas. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai // Jurisprudencija, 2004 m., t. 59(51);
- 22) K.Jankauskas. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Lietuvos teisės universitetas, daktaro disertacija, 2005 m.;
- 23) K.Jankauskas. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai // Jurisprudencija, 2004 m., 51(43);
- 24) Danutė Jočienė, Kęstutis Čilinskas, Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje, Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa // Vilnius, 2004 m.
- 25) Atsakingasis redaktorius K.Jovaišas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I dalis // Teisės institutas, Vilnius, 2000 m.,
- 26) J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė, P.Vitkevičius. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas // Lietuvos teisės universitetas, 2004 m., Vilnius,
- 27) Ž.Liekytė. Pažodinio, plečiamojo ir siauriamojo teisės aiškinimo teoriniai ir praktiniai aspektai // Teisė, 2001 m., Nr. 40,
- 28) V.Mikelėnas. Prievolių teisė. Pirmoji dalis // Vilnius, Justitia, 2002 m.
- 29) V.Mikelėnas. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija // Vilnius, Justitia, 1996 m.,
- 30) V.Mikelėnas. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos // Justitia, 1996 m., Nr. 1-2,
- 31) D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai // Vilnius, Justitia, 1999 m.;
- 32) R.Mockevičius. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas // Vilnius, 2002 m.
- 33) A.Norkūnas. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija, 2003 m., t. 42(34);
- 34) Renucci J.F. Droit Europeen des de l'Homme, 2e edition, Paris, 2001, p. 133;
- 35) R.Summers. The general duty of good faith – its recognition and conceptualization. 1982 m.;

- 36) R.Tidikis. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vilnius, 2003 m., Lietuvos teisės universitetas;
- 37) J.A.Usher. Bendrieji Europos Bendrijos principai // Vilnius, 2001 m
- 38) A.Vaišvila. Teisės teorija // Vilnius, Justitia, 2000 m.,
- 39) <http://www.oecd.org/dsti/sti/it/secur/prod/PRIV-EN.htm> ;

TEISMŲ PRAKTIKA

- 40) Konstitucinio Teismo 1996-01-24 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 41) Konstitucinio Teismo 1996-04-18 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 42) Konstitucinio Teismo 1997-10-01 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 43) Konstitucinio Teismo 1998-02-18 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 44) Konstitucinio Teismo 1999-03-16 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 45) Konstitucinio Teismo 2000-02-23 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 46) Konstitucinio Teismo 2000-06-13 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 47) Konstitucinio Teismo 2000-12-06 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 48) Konstitucinio Teismo 2002-09-19 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 49) Konstitucinio Teismo 2003-03-04 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 50) Konstitucinio Teismo 2004-12-29 nutarimas // <http://www.lrkt.lt>;
- 51) Aukščiausiojo Teismo 1997-06-13 apžvalga „Istatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ Nr. 5 // <http://www.lat.litlex.lt>;
- 52) Aukščiausiojo Teismo 1998-05-15 apžvalga „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“; Nr. 1;
- 53) Aukščiausiojo Teismo 1999-10-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-722/1999 m.;
- 54) Aukščiausiojo Teismo 1999-12-13 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-946/1999 m.;
- 55) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-34/2001 m.;
- 56) Aukščiausiojo Teismo 2001-04-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2001 m.;
- 57) Aukščiausiojo Teismo 2001-04-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-411/2001 m.;
- 58) Aukščiausiojo Teismo 2001-05-28 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-638/2001 m.;
- 59) Aukščiausiojo Teismo 2001-04-25 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2001 m.;
- 60) Aukščiausiojo Teismo 2001-06-04 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-654/2001 m.;

- 61) Aukščiausiojo Teismo 2001-09-12 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-797/2001 m.;
- 62) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-927/2001m.;
- 63) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-961/2001 m.;
- 64) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2002 m.;
- 65) Aukščiausiojo Teismo 2002-03-27 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-515/2002 m.;
- 66) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-801/2002 m.;
- 67) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-836/2002 m.;
- 68) Aukščiausiojo Teismo 2002-09-23 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-959/2002 m.;
- 69) Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1346/2002 m.;
- 70) Aukščiausiojo Teismo 2002-11-20 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1406/2002 m.;
- 71) Aukščiausiojo Teismo 2003-04-24 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2003 m.;
- 72) Aukščiausiojo Teismo 2003-05-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-517/2003 m.;
- 73) Aukščiausiojo Teismo 2003-06-25 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-557/2003 m.;
- 74) Aukščiausiojo Teismo 2003-05-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-572/2003 m.;
- 75) Aukščiausiojo Teismo 2003-10-07 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-816/2003 m.;
- 76) Aukščiausiojo Teismo 2003-09-22 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-846/2003 m.;
- 77) Sunday Times v. The United Kingdom, Series A No. 217, Judgement of 26, April, 1979 m.;
- 78) Van Kuck v. Germany, App. 35968/97, Judgement of 12 June, 2003;